Hegemonyanın Tarihsel Gelişimi Doğrultusunda Avrupa Birliği Süreci ve Almanya Örneği

In Line of the Historical Development of Hegemonia The Process of The European Union and the Example of Germany

Kadri Bahtiyar*

Abstract: In the explanation of the hegemonic process, it is considered that the time from the world order established after the Versailles process to the end of the Second World War was an important period. In the understanding of this period, the thoughts of Antonio Gramsci, one of the leaders of the Italian Communist Party and his writings collected as Prison Notebooks are noteworthy in terms of understanding hegemony. Gramsci saw this period as a phase of mutual agreement of the process of consent in the provision of hegemony and tried to explain how even people were involved in the hegemonic process. This hegemonic process became important again as the world re-established after the Second World War. The establishment of the East and West club and the imperialist pressure of the dominant powers on the countries continued in this period as well. The continuation of the European Union for the purpose of its establishment and the establishment of peace and democracy among European states together with the defense of European values are noteworthy. This article examines the concept of hegemony in its historical development and discusses a German-based hegemonic order within the European Union system. In this study, it is claimed that a country should be able to dominate the world with its production system and institutions, culture, money, etc. in order to become a hegemon, and that it should have the capacity to support it with military power. It has been revealed that it is re-determined and does not present a structure in which it will spread throughout the world. Thus, a system different from the hegemonic system mentioned by Gramsci, which started with Versailles system, was revealed. As a result of all information and findings; it has been concluded that there is no known hegemonic order or hegemon power in the European Union system and that Germany may be only a router and leadership country under the umbrella of the European Union.

Structured Abstract: The main subject of this study is to examine the concept of hegemony in the historical process and to discuss a Germany-based hegemonic order within the European Union system. In this study, firstly the general framework of hegemony concept will be drawn and the main hegemony theories and their different applications will be examined. By comparing hegemony and imperialism, the issue of whether the European Union or Germany within the Union is a regional or global hegemon will be evaluated.

* Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler
Phd Candidate, Uludağ University, Social Science Institute, International Relationship
ORCID 0000-0002-2419-1820

kbahdiy@qmail.com

Cite as/ Atıf: Bahtiyar, K. (2020). Hegemonyanın tarihsel gelişimi doğrultusunda Avrupa Birliği süreci ve Almanya örneği, *Turkish Studies - Economy*, 15(1), 85-109. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40480>

Received/Geliş: 09 January/ Ocak 2020

Accepted/Kabul: 25 March/Mart 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 March/Mart 2020

CC BY-NC 4.0

The starting point of the study is a statement said by Polish Foreign Minister Radoslaw Sikorski for Germany at the 48th Munich Security Conference held on 3-5 February 2012: "Like the US rebirth after the First World War, Germany can be reborn. As long as we work together for the EU, Poland is ready to help you with your hegemony". The statement, which is thought to be open to multi-faceted analysis, has been evaluated within the scope of hegemony in this study. The statement is a very important declaration of will for a country. When this country becomes Poland and declared for Germany, it becomes even more important and may even become a subject of examination. Because the Polish people have a historical memory in their relations with Germany, including the burning and destructive periods. It is important to evaluate the foundations and the meaning of this perspective, which creates a considerably different perspective in relations by disabling such historical memory and which is based on the acceptance of Germany's hegemony. The aim is to question the subject within a certain system, first to fully comprehend the phenomenon, and then to try to explain it with various elements of influence.

The research has a descriptive feature that may occur in the past, present or future. In descriptive research, answers are asked to what, how and why questions. The researcher examines in depth the documents, documents, physical objects or event. The introduction of a new view in a scientific study does not necessarily mean to completely cut off ties with existing ideas and to ignore them. On the contrary, it is a necessity of science to use the concepts and theoretical tools of existing approaches. Although the study is original as a whole, the existence of important theoretical studies dealing with the same subject is a fact, too. As a matter of fact, various theories have been utilized in this study. Therefore, in order to better understand the concepts and theoretical explanations adopted and used in the study, it is necessary to mention at least some major theories. However the purpose in doing this is not to make a descriptive presentation by summarizing theories, but to evaluate the meaning of theories that assimilated within the framework of the study subject.

In this context, national and international books, articles, research reports and graduate theses were examined. The fact that the subject matter has a very wide scope has emerged as an area of difficulty encountered in literature survey studies.

It would be appropriate to examine the theories developed for the concept of hegemony within the framework of three basic schools, namely realist / neorealist, institutional liberalism and critical school. In fact, although the first name that comes to mind when he says hegemony is Antonio Gramsci due to the different views he brought after the Second World War, it is seen that the concept has been handled by many groups and has different definitions.

As a method in the study of hegemony, it will be tried to make analysis by adopting the arguments of the critical school in general. The most important reason for using the arguments of critical theory when examining the processes of hegemony and being hegemon is that realism and institutional liberalism have adopted positivism as a method. Such a perspective would not be sufficient to explain the functioning of the system, social developments and the complex nature of inter-actor relations. The positivist point of view cannot adequately reveal the social environment and the complex nature of historical phenomena, and no doubt hegemony cannot be explained without revealing these elements.

In the introductory part of the study, the reasons for such a study are stated and information is given about the method to be used in the solution of the subject within the scope of the objectives and restrictions. The theories developed for the concept of hegemony have been examined within the framework of realist / neorealist, institutional liberalism and critical school which are accepted as three basic schools. The meaning of the concept for each school, and historical, epistemological and ontological foundations of concept analyzed by deepening. The study will continue with the discussion of the existence of a German-based hegemonic order within the European Union system and elements and features of it. In the following section, the concept of hegemony expressed by Polish Foreign Minister Radoslaw Sikorski will be evaluated and the theoretical foundations and methodology of the study will be analyzed.

Critical theory, as a historical theory, examines the change that occurs over time, contrary to the assumption of invariance of problem-solving theories. The point of view of critical school's world order is more explanatory. Critical theory epistemologically rejects that the information obtained through experimental means is the only truth. Since hegemony is considered to contain consent rather than pressure elements, it is thought that the approach of critical school will make an important contribution in reaching the desired point in study.

In order to define the political, economic and social structure of world hegemony in a historical way, the hegemonic processes of the United States (the Netherlands), England (Great Britain) and the United States, which emerged as a hegemonic power, will be examined, including the effects of the transition and possible decline of hegemony from one country to another. Afterwards, the concepts of hegemony, imperialism and empire in international relations are examined and compared within the framework of the perspectives of the major schools of thought and it will be discussed how the idea of "a hegemony in the European Union" should be handled.

Looking at the explanations made on hegemony, it is also determined that hegemonic power has some characteristics, although not a complete agreement. In this context, in order to become a hegemon, a country must dominate the world with its production system and institutions, culture, money, etc. and have the capacity to support it with military power. When the general structure of the European Union is examined; it is seen that a new mode of production, social relations and classes are being redefined and this does not present a structure in which it will spread throughout the world. On the other hand, Germany does not seem to be sufficient in terms of effective military power, which is also valid for the EU, that is shown as a condition of being a hegemon. However, given its great and strong economic potential, it can be said that Germany has a serious power to rout and lead within the European Union.

As a result of all information and findings; it has been concluded that there is no known hegemonic order or hegemon power in the European Union system and that Germany may be only a router and leadership country under the umbrella of the European Union.

Keywords: Hegemony, Hegemonic process, European Union, Germany, Gramsci

Öz: Hegemonik sürecin açıklamasında Versay sürecinden sonra kurulmuş olan dünya düzeninden İkinci Dünya Savaşı bitimine kadar geçen zamanın önemli bir dönem olduğu değerlendirilmektedir. Bu dönemin anlaşılmasında İtalya Komünist Partisi liderlerinden Antonio Gramsci'nin düşünceleri ve "Hapishane Defterleri" olarak toplanan yazıları hegemonyanın anlaşılması bakımından kayda değer çalışmalardır. Gramsci bu dönemi, hegemonyanın sağlanmasında rıza üretme sürecinin karşılıklı bir anlaşma safhası olarak görmüş ve insanların bile bile hegemonik sürece nasıl dâhil olduklarını açıklamaya çalışmıştır. Dünya, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden kuruldukça bu hegemonik süreç tekrar önemli hale gelmiştir. Doğu ve Batı kulübünün kurulması, ülkeler üzerinde hâkim güçlerin emperyalist baskısı bu dönemde de devam etmiştir. Avrupa Birliği'nin kuruluş amacı ile sürmesi ve bu sürecin Avrupa devletleri arasında barış ve demokrasinin sağlanması ile birlikte Avrupa değerlerinin savunulması dikkat çekmektedir. Bu makalede tarihsel gelişimi içerisinde hegemonya kavramı incelenerek, Avrupa Birliği sistemi içerisinde Almanya merkezli bir hegemonik düzenin tartışması yapılmaktadır. Çalışmada, bir ülkenin hegemon haline gelmesi için üretim sistemi ve kurumları, kültürü, parası vb. ile dünyayı tahakkümü altına alması, bunu askeri güç ile de destekleyebilecek kapasitede bulunması gerektiği iddia edilmiş, bu çerçevede Avrupa Birliği'nin yeni bir üretim tarzı, toplumsal ilişkilerin ve sınıfların yeniden belirlendiği ve bunun dünya ölçeğinde yayılacağı bir yapı arz etmediği ortaya koyulmuştur. Böylece Versay sistemiyle başlayan ve Gramsci'nin bahsettiği hegemonik sistemden farklı bir sistemin oluştuğu ortaya konulmuştur. Elde edilen bütün bilgi ve bulgular neticesinde, Avrupa Birliği sisteminin içerisinde bilinen anlamıyla bir hegemonik düzen veya hegemon gücün olamayacağı, Almanya'nın ise, Avrupa Birliği çatısı altında öncü/lider ülke konumuna sahip olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Hegemonik süreç, Avrupa Birliği, Almanya, Gramsci

Giriş

Bu çalışmanın temel konusu tarihsel süreci içerisinde hegemonya kavramı incelenerek, Avrupa Birliği sistemi içerisinde Almanya merkezli bir hegemonik düzenin tartışmasını yapmaktır. Çalışmada öncelikle hegemonya kavramının genel çerçevesi çizilerek, başlıca hegemonya teorileri ve farklı uygulamaları incelenecektir. Hegemonya ile emperyalizmin karşılaştırması yapılarak, Avrupa Birliği'nin ya da Birlik içerisinde Almanya'nın bölgesel veya küresel bir hegemon olması konusu değerlendirilecektir.

Çalışmanın başlangıç noktasını 3-5 Şubat 2012 tarihleri arasında yapılan 48'inci Münih Güvenlik Konferansında AB Dönem Başkanı Polonya Dışişleri Bakanı Radoslaw Sikorski'nin Almanya'ya, "*ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden doğuşu gibi, Almanya da yeniden doğabilir. Polonya, AB için birlikte yürüdüğümüz müddetçe, sizin hegemonyanız için yardımcı olmaya hazır*" ifadesi oluşturmaktadır. Çok yönlü incelemeye açık olduğu düşünülen ifade bu çalışmada hegemonya kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır. Açıklama bir ülke için oldukça önemli bir irade beyanıdır. Bu ülke Polonya olunca ve Almanya için beyan edildiğinde ise çok daha önemli bir hal almakta, hatta başlı başına bir inceleme konusuna dönüşebilmektedir. Çünkü Polonya halkının, Almanya ile olan ilişkilerinde yıkıcı ve yıkıcı dönemleri de kapsayan bir tarihsel hafızası bulunmaktadır. Böyle bir tarihsel hafızayı devre dışı bırakarak ilişkilerde önemli ölçüde farklı bir bakış açısı yaratan ve Almanya'nın hegemonyasının kabulüne yönelik bu bakış açısının dayandığı temellerin ve işaret edilen anlamının değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Amaç belirli bir sistem dâhilinde konuyu sorgulayarak, önce olguyu tam olarak kavramak, sonra da muhtelif etki unsurlarıyla birlikte onu açıklamaya çalışmaktır.

Araştırma, geçmiş, mevcut ya da gelecekte oluşabilecek betimsel bir özellik taşımaktadır. Betimsel araştırmalarda "ne", "nasıl" ve "niçin" sorularına yanıt aranır. Araştırmacı belgeler, dokümanlar, fiziki nesneler veya olayı derinliğine inceler. Bir bilimsel çalışmada yeni bir görüşün ortaya konulması mevcut görüşlerle bağları tamamen koparmak, onları yok saymak anlamına gelmez. Tersine, mevcut yaklaşımların kavramlarını, teorik "araçlarını" kullanmak bilimselliğin bir gereğidir. Çalışma bir bütün olarak özgün olmakla birlikte, aynı konuyu ele alan önemli teorik çalışmaların varlığı da bir gerçektir. Nitekim bu anlayışla çalışmada değişik teorilerden istifade edilmiştir. Dolayısıyla, çalışmada benimsenip kullanılan kavram ve teorik açıklamaların daha iyi anlaşılması bakımından da hiç olmazsa belli başlı teorilerden bahsetmek gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak bunu yapmaktaki amaç, teorileri özetleyerek tasvirî bir sunuş yapmak değil, çalışma konusu çerçevesinde teorilerin anlamlarını özümseven şekliyle değerlendirmektir.

Bu bağlamda konu ile ilgili ulusal ve uluslararası kitap, makale, araştırma raporları ve lisansüstü tezler incelenmiştir. Çalışma konusunun çok geniş bir kapsama sahip olması literatür tarama çalışmalarında karşılaşılan bir zorluk alanı olarak karşımıza çıkmıştır.

Hegemonya kavramına yönelik geliştirilen teorileri, amacımızdan sapmayacak sınırlarda tutarak, üç temel okul yani realist/neorealist, kurumsal liberalizm ve eleştirel ekol çerçevesinde incelemek uygun olacaktır. Aslında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde getirdiği farklı bakış nedeniyle, hegemonya denildiğinde akıllara gelen ilk isim Antonio Gramsci olmakla beraber, kavramın pek çok kesimce ele alındığı ve farklı tanımlamalara sahip olduğu görülmektedir.

Çalışma metodu olarak, hegemonyanın incelenişinde genel olarak eleştirel okulun argümanları benimsenerek analiz yapılmaya çalışılacaktır. Hegemonya ve hegemon olma süreçleri incelenirken eleştirel teorinin argümanlarına başvurulmasının en önemli nedeni, realizm ve kurumsal liberalizmin yöntem olarak pozitivizmi benimsemiş olmalarıdır. Böyle bir bakış açısı sistemin işleyişini, toplumsal gelişmeleri ve aktörler arası ilişkilerin karmaşık doğasını açıklamakta yetersiz kalacaktır. Pozitivist bakış açısı, toplumsal ortamı ve tarihsel olguların karmaşık doğasını yeterince ortaya koyamaz ve hiç kuşku yok ki bu unsurlar ortaya konulmadan hegemonya açıklanamaz.

Çalışmanın giriş kısmında, böyle bir çalışmanın yapılmasının nedenleri belirtilerek, amaç ve kısıtlamalar kapsamında konunun çözümlenmesinde kullanılacak metod hakkında bilgi verilmiştir. Hegemonya kavramına yönelik geliştirilen teoriler, üç temel okul kabul edilen realist/neorealist, kurumsal liberalizm ve eleştirel ekol çerçevesinde incelenip, kavramın her bir okul açısından kazandığı anlamlar, tarihsel, epistemolojik ve ontolojik temelleriyle derinleştirilerek analiz edilerek sürdürülen çalışma, Avrupa Birliği sistemi içerisinde Almanya merkezli bir hegemonik düzenin varlığı, unsur ve özelliklerinin tartışılmasıyla devam etmektedir. İlerleyen kısımda Polonya Dışişleri Bakanı Radoslaw Sikorski'nin ifade ettiği hegemonya kavramı

değerlendirilerek çalışmanın teorik temellerinin ve metodolojisinin anlamlandırılmasına çalışılacaktır.

Tarihsel bir teori olan eleştirel teori, problem çözücü teorilerin değişmezlik varsayımının aksine zaman içinde ortaya çıkan değişimi inceler. Dünya düzenini açıklamada eleştirel bakış açısı daha açıklayıcıdır. Eleştirel teori, deneysel yollarla elde edilen bilginin tek doğru olduğunu epistemolojik olarak reddeder. Çalışmada hegemonyanın baskı unsurlarından çok rıza unsurunu içereceği değerlendirildiğinden, eleştirel okulun yaklaşımının ulaşmak istenilen noktaya varmada önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dünya hegemonyasının siyasal, iktisadi ve toplumsal yapıyı tarihsel olarak da kapsayacak şekilde tanımlanması amacıyla, bir hegemon güç olarak tarih sahnesine çıkan Birleşik Eyaletler (Hollanda), İngiltere (Büyük Britanya) ve Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemon olma süreçleri, hegemonyanın bir ülkeden diğerine geçişinin ve olası gerileyişinin sistemde yol açacağı etkileri de kapsayacak şekilde incelenecektir. Daha sonra uluslararası ilişkilerde hegemonya, emperyalizm ve imparatorluk kavramları belli başlı düşünce okullarının bakış açıları çerçevesinde incelenip, karşılaştırıldıktan sonra, "Avrupa Birliği çatısı altında bir hegemonya" düşüncesinin nasıl bir anlamda ele alınması gerektiği tartışılacaktır.

Hegemonya konusunda yapılan açıklamalara bakıldığında, her ne kadar tam bir mutabakat olmasa da, hegemon gücün sahip olması gereken bazı özellikler olduğu da tespit edilmektedir. Bu kapsamda, bir ülkenin hegemon haline gelmesi için üretim sistemi ve kurumları, kültürü, parası vb. ile dünyayı tahakkümü altına alması, bunu askeri güç ile de destekleyebilecek kapasitede bulunması gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin genel yapısı incelendiğinde; yeni bir üretim tarzı, toplumsal ilişkilerin ve sınıfların yeniden belirlendiği ve bunun dünya ölçeğinde yayılacağı bir yapı arz etmediği görülmektedir.

Öte yandan genel olarak AB için geçerli olan fakat hegemon olmanın da bir koşulu olarak gösterilen "etkin askeri güç" konusunda Almanya da yeterli görünmemektedir. Fakat büyük ve güçlü ekonomik potansiyeli dikkate alındığında Almanya'nın Avrupa Birliği içinde yönlendirici, liderlik edici ciddi bir gücü bulunduğu söylenebilir.

Elde edilen bütün bilgi ve bulgular neticesinde, Avrupa Birliği sisteminin içerisinde bilinen anlamıyla bir hegemonik düzen veya hegemon gücün olamayacağı, Almanya'nın ise, Avrupa Birliği çatısı altında öncü/lider ülke konumuna sahip olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

1. Hegemonyanın Kavramsal Çerçevesi

Herhangi bir mutlak doğrudan daha önemlisi belli bir kendine özgü doğrudur.
—Antonio Gramsci—

Hegemonya teriminin geçmişi çok eskilere dayanır. Yunanca'da *ἡγεμονία* kelimesinden türetilmiş olan ve sözcük karşılığı "lider" manasına gelen hegemonya, bilinen anlamında tahakküm, liderlik, otorite olgularının birleşimi biçiminde bir anlam kazanır.

Etimoloji sözlüğü hegemonya kavramını, "Yunan tarihinde bir şehir devletinin diğeri üzerinde baskın olması, üstün olması" olarak tanımlarken ilk tarihi kullanımının çıkış yeri olan Yunan şehir devletlerinin arasındaki mücadelelere dikkatimizi çekmektedir. Bu olgu eski Yunan dilinde bilhassa hegemonun sadece denetim yetkisi olabilecek veya etki yapabilecek biçimde bulunmasından ve özneye daha fazla otorite yüklenmiş olması nedeniyle, genel olarak tahakküm kavramından ayırt edilmiştir. Bu yüzden, Yunanistan yarımadasındaki öbür şehir-devletleri üstünde M.Ö. 5. yüzyılda Atina'nın hegemonyası bulunmaktaydı. Aslında öbür şehir-devletlerinin özerklikleri vardı ancak Atina'nın özellikle askeri olmak üzere, beraberinde politik ve kültürel liderliğine uymaları da gerekiyordu. Böylece "hegemon, bir devletin başkentinden ya da bir imparatorluktaki hâkim ülkeden ziyade, bir ittifakın liderini" tanımlamaktaydı. Böyle bir

hegemonya kavramı, liderlik ve kültürel alanların yanında askeri üstünlük ögesini de içermekteydi, hegemonya dayanağını sadece açıktan bir “zorlama tehdidi” oluşturmamaktaydı.

Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlüğü hegemonyayı; “Bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasal üstünlüğü ve baskısı” olarak verirken, uluslararası ilişkilerin temel aktörü kabul edilen devletlerarasındaki mücadeleyi vurgulamaktadır. İktisadi Terimler Sözlüğünde ise, “Egemen bir iktisadi karar biriminin diğer iktisadi karar birimleri üzerindeki iktisadi, sosyal, kültürel, ideolojik üstünlüğü ve baskısı” olarak tanımlanmakta ve hegemonyanın sadece askeri güç yönünde olmadığı aynı zamanda iktisadi, sosyal, kültürel, ideolojik yönünün de bulunduğu değinilmektedir (www.tdk.gov.tr, 2019). Yani egemenlik iktisadi boyutta ele alındığında, “hegemonya” aynı zamanda sosyal, kültürel ve ideolojik alanlara da uzanmaktadır.

Hegemonya hakkında diğer kaynakların tanımlamalarına bakıldığında; özellikle, devletlerin yanında grupların da üstünlük ve hükmetme olgusuna dikkat çekilmektedir. Hegemonya kavramının, devletlerin uluslararası pozisyonlarına göre farklı şekiller alabildiği ve farklı algılanabildiği, ayrıca “bölge üzerinde”, “bir ittifak sisteminde” ve “konfederasyon üyeleri üzerinde” gibi betimlemeler yapıldığı tespit edilmekte, bazı tanımlamalarda ise mücadelenin sosyal grup ya da sınıflar arasındaki nüfuz mücadelesine kadar indirgendiği görülmektedir (Ekin, 2014: 17).

Antik Yunan’da hegemonyanın bir ülkenin yüksek savaş deneyimi bulunması ve otoriteyi eline geçirmesinin bir getirisi olarak öbür ülkeler üstünde oluşturduğu diplomatik ve askeri denetim biçiminde öne çıkarılması, kavramın ekonomik ve ilkesel kapsamının öneminin düşmesine ve yalnızca askeri üstünlüğe indirgenmesine neden olmuştur. Hegemonya kavramı bugün artık, ekonomik, sosyal, kültürel ve ahlaki öğeleri de içine alacak biçimde genişletilmiş, hatta, özellikle Gramsci’ci yaklaşımda, baskı ve rıza öğeleri de kapsam içine alınmıştır.

Çalışmada teorik kavramsal zemin olarak kullanılacak hegemonya tanımı, Yunan şehir devletlerinde görülen kısaca “hegemon, bir ittifakın liderini tanımlar” yaklaşımı ve Gramsci’nin ön plana çıkardığı “rıza” unsurudur. “Lider” ve “rıza” kavramları AB içerisindeki Almanya olgusuna oldukça uygun bir tanımlamadır çünkü her ne kadar genel yaklaşımda Almanya ve Fransa AB’nin itici gücü olarak kabul ediliyor olsa da, “lider” tanımlaması Almanya’ya daha yakın durmaktadır.

2. Hegemonya Teorilerine Bakış

Westphalia’dan günümüze modern devletlerarası sistemde güç unsurlarının dengeli dağılmasından ziyade belirli devlet ya da devletlerin elinde topladıkları bir vakiydir. O halde günümüz dünyasını anlamak ve yorumlayabilmek için anahtar kavramlardan birincisi hegemonyadır.

Şurası bir gerçektir ki, devletler güçleri bakımından hiçbir zaman eşit olmamışlar, bilakis tarihin her döneminde devletlerarasında büyük güç farklılıkları olmuştur. Dezavantajlı devletler fiili eşitsizliğin yol açtığı olumsuzlukları ittifaklar, askeri koalisyonlar gibi birliktelikler yoluyla veya güçlü bir devletin etrafında toplanmakla ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu nedenle genel anlamıyla hegemonya, “bir devletin, gücün, grubun veya bir sınıfın; diğer devletler, güçler, gruplar veya sınıflar üzerinde çeşitli araçlarla oluşturduğu üstünlük, liderlik, baskın/hâkim etki veya otoritedir. Devletlerarasındaki eşit ilişkiden, eşitsiz hiyerarşik ilişkiye geçiştir. Üstün devletin/gücün bu eşitsizlikten yararlanarak kendi lehine oluşturduğu bir düzendir” (Ekin, 2014: 25).

Bu tanıma göre hegemonya kavramının analizinde dört unsur belirlenmiştir. Bunlar etkileyen, etkilenen, etki vasıtası ve etki öğeleridir. Etkileyen öğe, hegemonyanın öznesini ihtiva eden yapıdır. Bu bir ülke, bir grup, bir sınıf veya herhangi bir güç odağı olabilir. Etkilenen öğeyse, etkiye uğrayan öteki ülke, grup, sınıf veya güçlerdir. Etki vasıtası, hegemonyanın kurulmasında yararlanan yumuşak güç (soft power) ve sert güç (hard power) şekillerini içeren değişik

vasıtalarıdır. Bu güç araçları, çağlar boyunca değişik biçimlerde kullanılmışlardır. Etki ögesiye sonuçta sahip olunan pozisyonudur. Etkileyen eliyle meydana getirilen söz konusu etkiler; liderlik, otorite, hâkimiyet, nüfuz, üstünlük, baskınlık, kontrol altında tutma ve denetimdir. Meydana getirilen bu etkiyle hegemonya düzeninin öğeleri bütünlenmiş hale gelir. Bu etkileşim içerisinde hegemon, mevcut düzeni kendi lehine olacak biçimde muhafaza ederek sürdürecektir. Bu süreç aşağıda şematize edilmiştir:

Şekil 1 - Hegemonva Düzeni.

Hegemonyanın temel özellikleri irdelendiğinde; *girişimler, motivasyon, mücadele, süreç, avantajlılık, rıza-güç ilişkisi, düzenin kuralları ve sorumluluk* gibi unsurlar dikkat çekmektedir (Ekin, 2014: 11).

Hegemonya oluşturma ve devam ettirmede en önemli unsur girişimlerdir.

Girişimler, hegemonyanın oluşumunda etkili olma ve salt askeri güç ile açıklanamayan ve kendi içinde çeşitli değişkenleri içeren sistematik, potansiyel eylemler bütünüdür. Girişimler, var olan potansiyelleri harekete geçiren; başlangıç, gelişme ve sonuç içeren bir süreçtir. Girişimler, hegemonyanın oluşturulması yanında sürdürülmesini de doğrudan belirlemektedir.

Hegemonyanın özü mücadeledir. Mücadele devletler, sınıflar, gruplar ya da müttefikler arasında ekonomik, teknolojik, askeri, kültürel vb. alanlarda gerçekleşir. Hegemonya, süreklilik arz eden bir mücadeledir. Teoriler yönünden hegemonik uğraşlar incelendiğinde çeşitli değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu kapsamda realist teori çabaların ana merkezine askeri ve politik alanları yerleştirirken, Modelski deniz savaşları ve politik alanı, Wallerstein iktisadi alanı, Gramsci ise sınıflar arasındaki mücadeleyi koymaktadır. Liberal bakış ise bunlardan değişik şekilde, sistemin devamlılığını sağlama çabalarını ön planda tutmaktadır. Liberal bakışta düzen oluşturabilmek için hegemonya şarttır, fakat hegemonun düzenleme işlevini uluslararası organizasyonlar vasıtasıyla ortaya koyması uygun olur. Bir ülkenin ya da gücün hegemonyaya sahip olduğu süreçte meydana getirdiği ve şahsi menfaatlerini sağlayan kurumların, hegemonun kuvveti düşse bile çalışmayı sürdüreceğini iddia eden Keohane, realist varsayımın, hegemonya sahibinin uluslararası sistemde düzeni oluşturduğu tezini kabul etmekle birlikte, hegemonya sona erdiği durumda da işbirliği ve istikrarın sürüp gideceğini ilave etmektedir. Keohane'ın bu düşüncesi Avrupa Birliği sisteminde açıkça görülmektedir. Birlik, kurum, kurallar, işbirliği ve istikrara sahip olmasına rağmen bir hegemon ya da hegemonik düzen içermemektedir.

Hegemonya, razı olma ve kuvvet eşitliğine direkt olarak bağlıdır. Şayet düzen içerisindeki kuvvetler dengesi bir gücün çıkarına olacak şekilde değişime uğrarsa, orada artık hiyerarşik bir yapı vardır. Diğer bir ifadeyle, hegemonya, düzen içerisindeki birimlerin eşit ilişkiden, eşitsiz ilişkiye geçmesidir. Bir gücün eşitler arasından üste çıkarak ekonomik, siyasi, teknolojik, askeri ve hatta sosyo-kültürel alanda kendi istek, değer, usul ve kurallarını öbürlerine dayatabilmesi yoluyla mümkün olmaktadır. Eşit kuvvetlerin denge durumundan hegemonya düzenine geçişte ana faktör yadsınamaz bir biçimde kuvvet üstünlüğüdür. Ancak kuvvet üstünlüğü hegemonyanın sürdürülmesi için kendi başına kâfi gelmez. Bu nedenle teorilerin ve teorisyenlerin büyük bir kısmı hegemonyanın tesisinde ve sürdürülmesinde “rıza” etkenine dikkat önemine işaret etmektedir. Aşağıda temel uluslararası ilişkiler teorilerinde hegemonya kavramı üzerine yapılan değerlendirmeler, genel çerçeveleriyle incelenmiştir.

2.1. Realist/Neorealist Yaklaşım

Uluslararası ilişkilerin en eski okulu olan, teorik kökenleri Thucydides ve Machiavelli'ye kadar dayanan Realist/neorealist teori, hegemonya kavramını genel “güç” teorisine uygun olarak, yalnızca askeri güç ögesine indirgemiş ve özellikle ülkelerin egemen rolüne vurgu yapılmıştır. Machiavelli Hükümdar (Le Prince)'da gücün nasıl elde edileceğini ve sürdürüleceğini şöyle ifade

etmektedir: “Bir hükümdar, bölgedeki zayıf komşu hükümdarların liderliğini ve koruyuculuğunu üstlenmeli, güçlü olanları ise zayıflatmaya çalışmalıdır ve kendi kadar güçlü bir hükümdarın hangi bahaneyle olursa olsun buraya girmesini engellemelidir. Diğer bir hükümdarı güçlendiren bir hükümdar, kendi kuyusunu kazıyor demektir. Çünkü güç, ya yetenek ya da kuvvet yoluyla elde edilir. Oysaki bu unsurlardan her ikisi de bunları kullanan birini diğerlerinin gözünde şüpheli kılar” (Machiavelli, 2008: III-6).

Realist geleneğin en önemli çağdaş temsilcisi Hans J. Morgenthau güç kavramını, bir kişinin bir diğerleri üzerinde akli ve davranışsal kontrolünü ifade edecek şekilde kullanır. Ona göre güç, bireyin bireyüstünde kontrol sağlamasını ve bunu sürdürmesine imkân tanıyacak her şeyi kapsar. Realizmin gelişiminde önemli bir yeri olduğu kabul edilen Thomas Hobbes’a göre, insan doğasının üç temel unsuru vardır: rekabet, güvensizlik ve şan/şöhret. Bu üç unsur süper güçlerce kontrol edilebilir, ancak elimine edilemez. İnsan doğası sabittir, değişmez. Kadim bir sözde ifade edildiği gibi, “kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez”. Uluslararası ilişkiler devletler için kendi başına var olma mücadelesidir ve her devlet kendi varlığını ve güvenliğini sağlamaya çalışacaktır. Kısaca, Realist gelenek düşünürlerinin hemen hepsinde “güç” unsuru üzerine kurulu bir düzen ve devletlerin birbirine olan güvensizliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Realist yaklaşımın günümüz dünya düzenini açıklamadaki eksiklikleri realist geleneğin taraftarlarınca da kabul görmüş ve teorinin yeniden gözden geçirilmesi sonucu Neo-realist perspektif doğmuştur. Neorealizm, klasik realizmin ana prensiplerini desteklemektedir ancak hem kullandığı vasıtalar ve gayeler, hem de sebep ve sonuç ilişkileri yönünden farklılıklar içermektedir. Realizm yaklaşımında bir ülke gücünü yalnızca savaşarak artırabilir. Neorealizm ise, hegemon ülkenin çok yüksek bir kuvvete erişmesi sistemdeki öbür ülkelerin de askeri kapasitelerini arttırmaya ve savunmaya yapma ihtiyacına yöneltebilir. Bu kritik süreçte ülkelerin ana gayesi, güç sahibi olmak yerine güvenlik içinde olmaktır. Diğer bir önemli düzeltme de sebep-sonuç ilişkisindeki meydana gelen kaymadır. Realizm yaklaşımında sebep-sonuç ilişkisi, kişiler veya ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilemeleri üzerine kurulmuştur. Neo-realizm ise uluslararası düzen, realizmin birim odaklı düşüncelerine “yapı”nın etkisi ilave edilerek tanımlanabilir. Ayrıca Neo-realizm, savaşların insan doğasının tezahürü biçiminde meydana geldiği tezini de kabul etmez.

Robert O. Keohane’in Neorealist hegemonya teorisine göre düzen, gücün tek bir devlette toplanmasının bir sonucudur. Hegemonik gücün düşüşü, düzenin bozulması anlamına gelir. Hegemonik güç hammadde, sermaye ve piyasanın kontrolüne sahip olmalıdır. Robert Gilpin için bir hegemon, sistemdeki daha zayıf devletler üzerinde tahakküm kuran veya onları kontrol eden devlettir. Gilpin, askeri, ekonomik, siyasi kaynak ve yetenekleri esas alan, objektif olduğunu varsaydığı bir güç anlayışını değişimin izlenebileceği temel parametre olarak kullanır. Gilpin de uluslararası sistemin merkezine devleti yerleştirir ve hegemonyanın devlet gücünün bir kategorisi olduğunu belirtir. Sistem içindeki diğer devletlere askeri, siyasi, ekonomik ve teknolojik güç unsurları açısından görece üstün olan, kendi tercihlerini diğer devletlere ikna veya zor yoluyla benimsetme iradesine sahip devlet, hegemonluk statüsü kazanmaktadır (Gilpin, 1981: 13-15).

Realist ve neorealist yaklaşımın her ikisinde de sistemin en önemli aktörünün devlet olduğu varsayımı, bilimsel olmaktan çok metafizik olarak görülür. Realizmin iddia ettiği gibi bunun ölçülebilmesi/istatistiksel olarak ortaya konulması olanaklı değildir. Ayrıca tarihsel olarak kanıtlanamaz. Neorealist yaklaşımda devlet ontolojik olarak uluslararası sistemden öncedir. Sistemin yapısı, çıkarlarını gözetken devletlerce oluşturulur. Devletin varlığı olmaksızın uluslararası yapıyı tanımlamak mümkün değildir. Her ne kadar değişiklikler yapılmış olsa da, Realist düşünceyle aynı temele oturmaları nedeniyle, Neorealist yaklaşımın da Avrupa Birliği sisteminin çözümlenmesine yeterli katkıyı sağlayamayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü genel uluslararası sistemdeki hegemon rolü ile Avrupa Birliği içindeki lider/hegemon rolünün farklılıklar içerdiği ve farklı çözümlemelere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

2.2. Liberal/Neoliberal Kurumsalcılık

Liberal düşüncede düzen, işbirliği ve çoklu bir bakışla meydana gelmektedir. Bu düşüncede ülke yönetimleri tek karar verici (baskın güç) olmayıp, devletin yanında farklı oyuncular da yer almakta ve etkinlikte bulunmaktadır. Liberal teori temelde gücün fiziki güç boyutuna indirgenmemesini, bunun yanı sıra bir de rıza boyutu olduğunu vurgular. Hatta ilişkiler ve işbirliği arttıkça rıza boyutu daha da önem kazanmaktadır. Liberal teori hegemonyanın devamına ilişkin girişimleri ön plana alarak, ilişkilerin ve karşılıklı bağımlılıkların artırılmasını ister. Ancak Liberal yaklaşımda ekonomik bütünleşme, yalnızca ülkelerarasındaki karşılıklı bağımlılık tarafından değil, bununla birlikte ekonomik kâr amaçlı oluşumlar gibi devlet dışı aktörlerce de belirlenir.

Neo-liberal ekonomi politikaları, bütün ortak kazanımları sermaye sahipleri çıkarına değiştirmeyi amaçlayan, ülke giderlerini kârları desteklemekle kısıtlayan, ulusal düzenlemeleri zayıflatan, kamu mallarını özelleştiren ve uluslararası ticaretin gerçekleşmesini ve gelişmesini önleyen bütün nedenleri ortadan kaldırarak küresel rekabeti arttıran bir yaklaşımı göstermektedir. Neo-liberalizmin başlıca özellikleri; devletin yaptığı kalkınma ve refah konusundaki girişimlerin düşürülmesi, finansal kurumlarda çarpıcı büyüme, şirket birleşmeleriyle ele geçirmeye yönelik hukuki yapılanma, bağımsız merkez bankaları ve fiyat istikrarı şeklinde sıralanabilir (Dumenil ve Levy, 2008: 27). Neoliberal küreselleşme, sermayenin yapısal ve maddi gücü ile piyasa tutuculuğunun kurumsal ve ideolojik olarak genişlemesinden yola çıkan hegemonyadır. Bu alternatif küreselleşme, devletler ve ulus ötesi kurumlar üzerinde etkisi olan bir güçtür. İdeolojik düzeyde neoliberal tarihsel bir blok oluşturulmuştur (Gökten, 2013: 166). Neoliberalizmin bireyselleşme, seçim özgürlüğü, serbest piyasa, piyasa güvencesi ve minimal devlet olmak üzere beş temel dayanak noktası bulunmaktadır (Larner, 1996: 201). Neoliberal doktrine göre ülkelerin çıkarları, küresel ekonominin gerektirdiği serbestleştirmeye izin verildiğinde en iyi şekilde gerçekleştirir. Devletlerarası düzende iki temel fonksiyon önemlidir. Bunlar; a) Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar tarafından neoliberal iktisadi pratiğin meşrulaştırılması ve yayılması b) küresel ekonomide ortaya çıkabilecek aşınmaların giderilmesidir. Küresel anlamda sosyal yardımlar ve barışı korumak ve/veya güçlendirmek adına çıkan direnişleri bastırma görevi Birleşmiş Milletlere verilmiştir (Cox, 2002: 86).

Kurumsal liberalizm de realist yaklaşıma benzer bir biçimde sistemdeki en önemli aktörün devlet olduğunu ifade eder. Bununla birlikte piyasa ekonomisi, uluslararası kurumları ve karşılıklı bağımlılığı yönetecek rejimlerin yaratılmasını gerektirdiği için kurumsal liberalizm uluslararası kurumların üzerinden durur. Kurumsal liberalizmin, neoliberalizm söylemlerinin yasal-politik bir boyutu olduğu söylenebilir (Apeldorn vd., 2003: 20-21). Kurumsal liberalizme göre hegemonya, hem iktisadi hem de siyasi güç ölçülerine dayandırılarak açıklanabilir. Devletin iktisadi kurumlarının ve girişimlerinin rolünün azaldığını, çokuluslu oyuncuların öneminin arttığı ve yine bu oyuncular tarafından yön verilen bir ilişki düzeninin meydana geldiğini savunmaktadır. Kurumsal liberalizmin bu çözümlemesinin, uluslararası sistemi oluşturan AB siyasal sistemindeki “üst otorite”nin, bir anlamda, devlet gibi bağlayıcı/emredici işlev görmesine işaret ettiğini düşünebiliriz.

Neoliberal kurumsalcılığın, eserlerinde kuramın temel görüşlerini yansıtan en önemli temsilcisi kabul edilebilecek isim olan Robert O. Keohane, hegemonyayı “*bir devletin, devletlerarası ilişkileri yöneten temel kuralları sürdürmeye yetecek kadar güçlü ve bunu yapmaya gönüllü olması*” şeklinde tanımlamaktadır. Hegemonu güçlü kılan unsurların başında Hegemonik İstikrar Teorisi’nin vurguladığı maddi kaynaklar yer almaktadır: “*Dört kaynak çeşidi özellikle önemlidir. Hegemonik güçler mutlaka hammadde, sermaye, kaynaklar ve pazarlar üzerinde hâkimiyet sağlamalı, yüksek değerli malların üretiminde de rekabet avantajına sahip olmalıdırlar.*” Hegemon devlet ayrıca hükmettiği uluslararası politik ekonomiyi düşman devletlerin saldırılarından korumak için gerekli askeri gücü de mutlaka elinde bulundurmalıdır (Okur, 2015:

191). Kurumsal liberalizm günümüzde gücün kaynağının değiştiğine de vurgu yapmaktadır. Uluslararası güç için coğrafi koşullar, nüfus, hammadde kaynaklarına sahip olmak daha az önemli hale gelirken; teknoloji, eğitim ve iktisadi büyüme gibi faktörler önem kazanmıştır. Nye, egemen devletlerin değişen güç kaynaklarını şu şekilde tanımlar (Nye, 1984: 10):

Tablo 1: Egemen Devletlerin Güç Kaynakları

Dönem	Egemen Ülke	Gücün Kaynağı
16. Yüzyıl	İspanya	Paralı askerlik, dinsel ilişkiler, koloni ticareti, külçe altın,
17. Yüzyıl	Birleşik Eyaletler	Donanma, uluslararası ticari faaliyetler, kapital piyasası,
18. Yüzyıl	Fransa	Nüfus yoğunluğu, kamu idaresi, silahlı kuvvetler, kırsal sanayi,
19. Yüzyıl	İngiltere	Endüstri, finans ve krediler, liberal usul ve kurallar, donanma,
20. Yüzyıl	ABD	Askeri güç, ekonomik, bilimsel ve teknolojik liderlik, ulus ötesi iletişim merkezi olma, kültür, liberal uluslararası rejim,

Realistler ve neorealistlerde olduğu gibi kurumsal liberalizm de pozitivist bir yaklaşımı benimsediği için genel, evrensel ve objektif yasaların varlığını savunur. Keohane yöntem olarak pozitivist bir yaklaşım izlediğini, analizinde, teorik ve yorumlara dayalı bir yol izlediğini belirtmektedir (Keohane, 1984: 10). Buna göre piyasa gücü, bünyesinde rasyonaliteyi barındıran insan doğasının ve politik düzendeki özgürlüklerin bir ifadesidir. Uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir. Serbest ticaret ve piyasadaki güçler bunun en önemli delilidir. Kurumsal liberalizm ile realistler arasında üç temel farklılık olduğu söylenebilir. Birincisi, kurumsal liberalizmin devlete odaklandığı kadar özel sektörlerce örgütlenen grupları ve firmaları da teori kapsamına almasıdır. İkincisi, kurumsal liberalizmin askeri güç odaklı analiz yapmamasıdır. Üçüncüsü ise, realist düşüncenin aksine kurumsal liberalizmde tarih toplu bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Sistemde uluslararası kurumların önemine vurgu yapmakla beraber devletin en önemli aktör olduğunu ileri süren kurumsal liberalizm, yöntem olarak realist ekolden çok farklı bir çizgide değildir. Diğer bir deyişle, kurumsal liberalizm, realist-neorealist yaklaşıma eleştiriler yönelterek alternatif bir paradigma geliştirmiş gibi gözükse de gerek ontolojik, gerekse metodolojik olarak realizmden farklı değildir. Pozitivist bir yöntem seçmeleri sistemin doğasını, gelişimini ve değişimini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, realizme yöneltilen eleştiriler kurumsal liberalizm için de geçerli sayılabilir.

2.1. Eleştirel Bir Bakış: Gramsci’ci Ekol ve Dünya Sistemleri Teorileri

Eleştirel ekolün çatısı altında toplanılan görüşe göre ise, bir ülkenin veya bir grubun bir diğeri üzerinde kurduğu hegemonyayı sadece ‘baskı unsurları’ ile açıklamak yanlış olacaktır. Hegemonya kavramı baskı unsurlarının yanı sıra ‘rıza’ unsurunu da ihtiva etmelidir. Eleştirel bakış hegemonyanın, üretim yöntemlerinde ve sosyal etkileşimde meydana gelen, daimi bir değişim içinde bulunduğunu söylemektedir. Eleştirel teori, var olan hegemonik düzenin alternatif tanımlamalarını yapmayı hedeflemez. Bunun yerine, bu düzenin nereden geldiğine cevap aramaya çalışır ve böylece karşı hegemonik hareketlerin gelişimine ışık tutmayı amaçlar (Gökten, 2013: 16, 17).

Gramsci’ci yaklaşımda hegemonya, bir sosyal grubun ulusal seviyede diğerleri üzerindeki hâkimiyetinin varlığını tarif etmek üzere kullanılan bir kavramdır. Gramsci’ci yaklaşım öncelikle ulusal ölçekte hegemonya mücadelesini tanımlamak üzere kullanılmıştır. Hegemon olarak belirtilen hâkim grup, tamamen kuvvetle baskın olmak yerine, alt grupların belli bir derecede desteğini ve rızasını kazanmıştır. Bu tanımda da ulusal sosyal gruplar içerisindeki işleyiş mekanizması ile ilgili olguları ortaya koyarken hegemon dışındaki grupların tavrını rıza gösterme olarak vermekte, bir nevi toplumsal mutabakata işaret etmektedir.

Eleştirel hegemonya teorileriyle birlikte, tarihsel olmayan uluslararası ilişkiler teorilerinin gör ardı ettiği unsurlar analize dâhil edilmiş, dünya düzeni ve tarihsel değişim incelenmeye başlanmıştır. Eleştirel okul toplumsal güç ilişkileri açısından problem çözücü bir yaklaşımı benimsememiş, kurumları ve iktidar ilişkilerini olduğu gibi kabul etmemiş, bunların kökenleri ve bir değişim sürecinin gerçekleşip gerçekleşmemesi üzerine yoğunlaşmıştır. Hali hazırdaki toplumsal yapının ve dünya düzeninin ne şekilde meydana geldiği, ne şekilde değiştiği veya dönüştüğü üzerine odaklanılmıştır. Bu nedenle literatürde her ne kadar neofonksiyonalizm Avrupa Birliği bütünleşme sürecini en iyi açıklayan teori olarak düşünülse de, bunu açıklayabilmek için eleştirel düşüncenin metodolojisinin kullanılması daha uygun olacaktır. Eleştirel düşünce metodolojik olarak pozitivist bir bakış açısına sahip değildir ve sebep-sonuç ilişkileriyle olguları açıklamaya çalışmak yerine, tarihsel süreçleri kullanarak değişimleri anlamaya odaklanır.

2.1.1. Antonio Gramsci

Gramsci'nin hegemonya teorisi, realist düşünce ve kurumsal liberalizmden tamamen farklıdır. Klasik yaklaşımda askeri ve siyasal, liberal yaklaşımda ekonomik, kültürel ve sosyal bir çerçevede ancak her ikisinde de baskı unsuru olarak görülen hegemonya düşüncesi Gramsci için yeterli gelmemiştir. O'nun gözünde hegemonya toplumsal yapı içerisinde bulunan güç ilişkilerinin çözümlemesinde yararlanılan bir kavramdır (Fontana, 2008: 85). Antonio Gramsci hegemonyayı "tahakkümü gerçekleştiren devlet veya tahakkümü sağlayan toplumsal gücün diğer devletlere veya toplumsal güçlere kendi konumunu kabul ettirmesi" şeklinde tanımlamıştır. Ancak ona göre hegemonya, "tahakkümün yanı sıra zor, ceza, ikna ve yaptırımı, özellikle de 'rıza'yı da kapsar ve aynı zamanda entelektüel ve ahlaki liderliği de içerir. Ulusal düzeyde toplumsal bir grubun tahakkümü iki yolla gerçekleşebilir; bunlardan ilki 'zor ile tahakküm' diğeri 'rıza ile entelektüel ve ahlaki liderliktir'" (Gramsci, 1971: 57,58,182). Zor, güç kullanımını; rıza ise ahlaki liderliği ifade eder.

Gramsci hegemonyayı, açıkça zor ve güç ilişkilerinden daha çok, bir nevi razı gelme veya kabul etmeler yaratarak egemen haline yükselme ve egemenliğin devamını sağlama hali olarak tanımlar. Burada toplumların zor kullanarak itaat etmesi yerine, bir nevi razı gelme veya kabullerinin sağlanmasıyla itaat etmeleri söz konusudur. Bunun sağlanmasında sosyal, politik ve ekonomik boyutlarda etkileşim söz konusu olabilir (Ekin, 2014: 20-21). Rıza, etkileyen devletin etkilenen devletleri kendi hegemonya sürecine inandırmasıdır. Bu bağlamda bakıldığında kabul edişin altında, hegemon ülkenin sağladığı kazançların yanında gücün de yaklaşımcı etkisi yatmaktadır. Gramsci bunu "*Hegemonya 'zor'un zırhı tarafından korunur*" (Gramsci, 1971: 262) diyerek ifade etmiştir. Hegemon durumundaki ülkeler güç ve rıza unsurlarını duruma göre gerektiğinde birlikte ve dengeli biçimde kullanabilmektedir. Örneğin Arrighi, Birleşik Krallık hegemonyasının dayandığı noktaları; güç dengesi ve rıza olarak betimlemiştir. Arrighi Birleşik Krallık hegemonyasını genel olarak, Batı'da rıza unsurunu kullanarak, diğer bölgelerde ise güç odaklı olarak tesis etmiştir (Arrighi, 1994: 365).

Marksist ekoldeki güç ve üretim ilişkilerine benzer biçimde Gramsci de toplumsal değişimi açıklarken, sınıflar ve devletlerarasındaki ilişkiye odaklanmıştır. O'na göre hegemonya, sınıflar ve diğer toplumsal güçler arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Hegemonik sınıf, politik ve ideolojik çabalarla uyumlu bir sistemin oluşturulması ve sürdürülmesi için toplumsal güçlerin ve diğer sınıfların rızasını kazanır. Bir sınıfın hegemon olabilmesi, kendi sınıfının çıkarlarını gerçekleştirmesinin yanı sıra popüler (kadın hareketleri, barış hareketleri, liberaller vb.) ve demokratik talepleri birleştirmekten geçer (Gökten, 2013: 47).

Gramsci'ye göre, hegemonya olayı, şüphesiz, kendilerine hegemonya uygulanacak olan grupların çıkar ve eğilimlerinin hesaba katılmasını, belli bir uzlaşma dengesinin oluşturulmasını gerekli ve zorunlu kılar. Bir toplumsal sınıfın, kendi dışında yer alan başka sınıflar ve toplumsal katmanlar üstünde belli bir hegemonya kurabilmesi için, hem bu toplumsal sınıfın ve katmanların

ortak çıkarlarının, istemlerinin ve duygularının bilincinde olacak şekilde derin bir kültürel donanıma, hem de yüksek bir ahlaksal duyarlılığa sahip olması gerekir. İnanç ve inançtan kaynaklanan toplumsal onay, ancak, hegemonya kurmak isteyen sınıfın, diğer sınıfların duygularıyla, düşünceleriyle ve çıkarlarıyla ortak ve içsel bir bağlantı kurduğu yerde ortaya çıkar (Aksoy, 1988: 37). Hegemonik düzen, yalnızca devletlerarası çatışmayı düzenlemek üzere değil, aynı zamanda ülkeleri çevreleyen toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri meydana getiren küresel boyuttaki üretim tarzı, küresel olarak tasarlanan sivil toplum üzerine de kuruludur.

Dünya hegemonyasının kurulması, baskın toplumsal bir sınıfın kabul ettirilmiş olan ülke içi hegemonyanın genişleyerek dışarıya doğru yayılmaya başlamasıdır. Bu tespitten hareketle, oluşturulacak bir dünya hegemonyası sadece bir devletin bir diğerini tahakküm (domination) altına almasından ibaret olmamalı, üretim tarzının baskın olmasını, kültürel ve toplumsal kurumlar sistemini de içermelidir. Dünya hegemonyasının siyasal, iktisadi ve toplumsal yapıyı tarihsel olarak da kapsayacak şekilde tanımlanması yerinde olacaktır (Gökten, 2013: 14).

Gramsci hegemonyayı tanımlarken bir düzen çözümlemesi de yapmış ve hegemonyayı kapitalist düzene mahsus bir oluşum olarak ifade etmiştir (Gökten, 2013: 44). Bu oluşum gelişen ve sona eren bir sistem, aynı zamanda dinamik ve değişken bir yapılanmadır. Gramsci hegemonyanın, kapsam ve manasının da genişlemesini sağlayarak, kapitalist sınıfın bağlaştığı olma niyeti taşıyan sınıflar üzerinde kurulabileceği gibi, aynı zamanda tümüyle aykırı olan sınıflar üzerinde kurduğu hegemonya anlamında da yaklaşmıştır. Bu çerçevede Gramsci hegemonya kavramını, gelişmiş ve demokratik bir niteliğe kavuşmuş olan kapitalist toplumun siyasal ve ideolojik yapısının analizinde kullanılan bir kavram şeklinde ele almıştır. İçeriği ve toplumdaki etkisi bu şekilde genişletilmiş olunan hegemonya, sadece ideolojik yönlendirmeyi değil, aynı zamanda, siyasal egemenliği yasal bir biçime sokma işlevini üstlenmiş olan siyasal yönlendirmeyi ve denetlemeyi içerir. Böylece hegemonya kavramı, kapitalist toplumun ideolojik, politik ve hukuksal yapısının çözümlemesinde kullanılabilecek anahtar bir kavram düzeyine yükseltilmiştir (Aksoy, 1994: 161-162).

Gramsci'nin işaret ettiği "rıza", her ne kadar bir "güç unsuru içerse de, grubun tüm üyelerinin kendi öz çıkarlarının korunduğu inancını da taşıması gerekmektedir. Ancak bu durumda gerçek bir "rıza"dan bahsedilebilir ki, Avrupa Birliği'nin farklılığı da işte burada başlamaktadır. Çünkü Avrupa Birliği üye ülkeleri tamamen kendi özgür iradeleriyle, çatışmalardan kaçınarak, ekonomik, kültürel ve siyasal alanda karşılıklı fayda, refah ve güvenlik beklentisi içinde Birlik'te yer almaktadırlar. Ulusal çıkarlarına fayda sağlamadığını düşündüklerinde, İngiltere örneğinde görüleceği üzere, kendi iradeleriyle Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı verebilirler. Avrupa Birliği tamamen "rıza"ya dayalı, bir uluslarüstü yapıdır ve Birliğin denge ve denetim sistemi, hiçbir üyenin klasik söylemdeki *hegemon devlet* olmasına imkân tanımamaktadır.

2.1.2. Stephane Gill ve Robert Cox

Gramsci'ci analiz denildiğinde akla ilk gelen iki isim: Stephen Gill ve Robert Cox'dur. (Gökten, 2013: 51). Stephen Gill, realist bakışın uluslararası düzende bir ülkenin baskı ya da zorbalığına indirgediği hegemonya yaklaşımını, sadece güç ilişkileriyle açıklamış olmasını tenkit eder. Hegemonya kavramının yalnızca "güç" ile tanımlanması, onu deneye dayalı metotlarla ölçülebilir bir duruma getirmiştir. Eleştirel teori, ampirik yollarla elde edilen bilginin tek doğru olduğunu epistemolojik olarak reddeder (Hoffman, 1987: 237). Böyle olunca, ekonomik ve askeri alanda en güçlü ülkenin, baskıcı ülke olmasını gerektirir. Ancak hegemonyanın bu biçimde açıklanması Gill'e göre neoklasik bir yaklaşımdır ve bu nedenle de bireyseldir (Gökten, 2013: 27). Aslında devlet, Gramsci'ci analizlerde de uluslararası ilişkilerin en başta gelen ögesi (entity) ve sınıf hegemonyasının oluşturulduğu alandır. Bununla birlikte, bu devlet, realist yaklaşımdaki dar anlamda ülke olmayıp, kendi toplumsal/sınıfsal tabanını kapsayan, genişletilmiş bir ülkedir (extended state) (Gill, 1990: 47).

Gill hegemonyada, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana sürmekte olan "tarihsel bloklardan", 1970'li yıllarda neoliberal güçlerin meydana getirdiği "ulus-aşırı tarihsel bloklara" döndürüldüğünü söylemektedir (Gill, 1993: 40) ve Gramsci'den farklı olarak, "tarihsel bloğun" hegemon olma ihtimalinin bulunduğunu, ancak 'tarihsel bloğun' üstün olmasının daima hegemonyal bir düzenin olamayacağını işaret eder (Bieler ve Morton, 2004: 96). Tarihsel bloğun unsurlarını bir araya getiren onun merkezi unsuru, ekonomi ve sivil toplumdaki gücünün yanı sıra, bir stratejik siyasal alan etrafında yürüteceği *önderliktir*. Ancak böyle bir kapsamlı planın varlığında tarihsel bloğun merkezi gücü/sosyal güçleri müttefik olmaya razı edip etki ve örgütlenmesini genişletebilir (Gill, 2008: 60,61).

Gramsci'ci yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden Robert W. Cox da, "sadece güç" odaklı olduğunu düşündüğü realist ve neorealist bakışın hegemonya tanımlamasını eleştirir. Cox hegemonyanın yalnızca güce indirgenmesi, onun kapsamını küçülttüğünü söyler ve Gilpin'in milli menfaatlere dayandırdığı hegemonya tanımlamasını da doğru bulmaz. Çünkü Cox'a göre hegemonya, milli olması yanında uluslararası düzeyde de geçerlidir (Cox, 1996: 150-156). Cox'un analizi, ulus ötesi toplumsal güce odaklanmıştır. Bu yaklaşımda hegemonya, sadece bir sınıfın bir diğeri üzerindeki görece üstünlüğünü değil aynı zamanda bir devletin bir diğeri üzerindeki görece üstünlüğünü de içerir (Gökten, 2013: 56). Cox gücü, küresel ekonomi politikteki çeşitli birimlerin davranışlarını değiştirmesine neden olan şey olarak tanımlar. Gücün; maddi güç, düşünce ve kurumlar olmak üzere üç unsuru olduğunu belirterek, bu üç unsurun birbirinden bağımsız değil adeta iç içe geçmiş durumda olduğunu savunur (Cox, 2004: 308-310).

Cox, değişim üzerine vurgu yapmaktadır: her şey değişim halindedir. Toplum tarafından kabul edilmiş, hemen herkesçe benimsenmiş kurallarının bulunmaması hegemonyanın da sadece bir biçiminin bulunamayacağını işaretidir. Hiçbir devletin hegemonyası bir diğeri ile aynı olamaz. Geçmişin, günümüz ve geleceğin hegemonya biçimlerini açıklayacak genel geçer bir model de yoktur. Teknoloji, üretim ilişkileri, ideolojiler gibi benzerlikler gösterse de hiçbir yapısal değişim bir diğeriyle aynı olamaz, örnekten örneğe farklılıklar içerir (Cox, 1976: 95). Kısaca özetlemek gerekirse, dünya hegemonyası iktisadi, toplumsal ve politik yapının iç içe geçtiği bir sistem şeklinde tanımlanabilir. Dünya hegemonyası, tüm devletler ve sivil toplumlar için genel davranış kurallarının belirlendiği, baskın üretim tarzını destekleyen evrensel normları, kurumları ve mekanizmaları içerir (Cox, 1993: 61-62).

2.1.3. Andreas Bieler ve Adam David Morton

Gramsci'ci görüş AB faaliyetlerine de uygulanmış olup, Bieler ve Morton, Avrupa bütünleşmesinin Gramsci'ci görüşle açıklanmasının lüzumuna değinmişlerdir. Gramsci'ci görüş ile küreselleşme, üretimin ve finansmanın ulus-aşırı gelişime erişmesi, neoliberal yaklaşımın etkinleşmesi biçiminde düşünüldüğünden, sosyal ilişkilerin ulus-aşırı bir biçimde tekrar oluşmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda, 1970'li yıllarda ortaya çıkan küresel yaklaşımlar Avrupa Birliği'ni de etkisi altına almış ve sosyal yapılanmanın yeni baştan oluşturulmasına sebep olmuştur.

Bieler ve Morton'a göre, 1980'li yılların ortalarından sonra Avrupa bütünleşmesinin süratlenmesi ve sosyal yapılanmanın yeni baştan oluşturulması yeni işlevselcilik ve hükümetlerarasıcılık teorilerinin önermeleriyle tanımlanamazken, Gramsci'ci bakışla rahatça yapılabilir (Bieler ve Morton, 2001:3-24). Çünkü yeni işlevselcilik iktisadi sıçrama (spill-over) hususunda indirgemeciliğe giderken, hükümetlerarasıcılık ülke odaklı bakışla indirgemeci bir durum sergilemiştir. Bu kapsamda iki farklı yaklaşım da, bütünleşmeyi ortaya çıkaran tarihsel arka planın sebeplerini araştırmamış ve ve üretimi ortamının ilişki özelliklerini hesaba katmamıştır. Gramsci'ci yaklaşıma göre, hegemonya öncelikle zor kullanmaktan daha çok razı etmeye yönelik bir süreçtir. Bu rızasını sağlama sürecinin figürleri de toplumun düşünce dünyasını şekillendiren güçlü aydınlardır (Karacasulu, 2009: 64-65).

3. Küresel Hegemonya ve Hegemonik Devletin Özellikleri

Küresel bir hegemonya için her şeyden önce onun tesis edilmesi gerekmektedir. Küresel hegemonyanın tesisi için de, hegemon devletin çeşitli girişimlerde bulunması gerekmektedir. Girişimler, bir devletin hegemonyaya dönük tasarımları, hegemonya amacına hizmet edici olarak kurguladığı eylemler bütünüdür. Girişimlerin planlanması, uygulanması ve sonuç alınması için etkili bir araştırma ve inceleme sürecinin düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca girişimler, sadece hegemonya olabilme sürecinde kullanılan hamleler değil, hegemonyanın sürdürülmesinde ve yeniden üretilmesinde de sürekli kullanılan araçlardır.

Bir devletin devletlerarası ilişkileri yönetecek gerekli kuralları korumak için yeteri kadar güçlü olması veya istekli olması gerekmektedir (Keohane ve Nye, 1989: 11). Hegemon aday devletlerin bütün dinamikleri ile hegemon olmaya dönük politikalar üretmesi ve bunu uygulamaya geçirmesi, etkili bir isteklendirme süreci ile gerçekleşir. Hegemonyaya dönük isteklendirmenin çeşitli araçları bulunmaktadır. Bu araçlar ekonomik alanda olabileceği gibi, dinsel tutku, macera zevki, küresel hırs, dünyaya yön verme isteği, küresel düzeni kurma ve devam ettirme ya da hegemon bir devlet olarak kendi değerlerini tüm dünyaya kabul ettirme şeklinde gerçekleşebilir. Hegemonyaya dönük isteklendirme dönemlere göre değişebilir, isteklendirme süreçlerine yeni fikirler ve araçlar eklenebilir, mevcutlarında bazıları dönüşerek yeni kalıplara dökülebilir. Burada önemli olan isteklendirme sürecini farklılaştırarak devamlı kılmaktır (Ekin, 2014: 33-35).

Hegemon devletin, düzen içerisinde diğerleri nezdinde yürütmesi gereken işlevlerle ilgili sorumlulukları vardır. Kurulan düzenin hâkimi konumunda, düzenin işleyişini sağlamada “kamu hizmeti” vermelidir. Buna, hegemon olarak başkasına devredilmesi mümkün olmayan, yeterli askeri güce sahip olmalıdır (Gilpin, 1981: 203). Hegemon devletin, hegemonya sonucu oluşturulan uluslararası rejimlerin tesisi, küresel süreçte askeri ve ekonomik düzenin oluşturulması, istikrarın sağlanması ve devam ettirilmesi, aynı zamanda güvenliği tehdit edici unsurlarla mücadele gibi sorumlulukları da vardır. Bunların yanında, kâr payının olmadığı ve bu yüzden diğer devletlerin yaşanmadığı bazı alanlarda da finans sağlaması da gerekmektedir. Bu sorumluluk, hegemon devletin diğer devletler nezdindeki algıları ile ilgilidir. Olası tehdit durumlarında hegemon devletin tepki ve uygulamaları kamuoyu tarafından öncelikle ve dikkatle izlenir. Bu yüzden hegemon devletin böyle durumlara kayıtsız kalması söz konusu değildir (Ekin, 2014: 10-16). Çünkü hegemon devlet bu sorumluluklarını yerine getirmekle, hem diğer devletlerin düzen devamlılığına olan isteklerini üst düzeyde tutarken hem de hegemonyasının devamını tescillemektedir.

Hegemonik güç, hegemonik sistemin sürdürülmesi için gerekli olan çeşitli sorumluluk ve maliyetleri kendisi üstlenir. Hegemonik güç, oluşturduğu güç yapılanmasının devamlılığı için ve kurup sürdürdüğü uluslararası sistem içindeki diğer aktörlerin sistemin meşruiyetini kabullenmelerini sağlamak amacıyla, kendi kültürel/ideolojik değerlerini onlara benimsetmek yolunda çaba sarf eder. Böylelikle tarihsel olarak hegemonik güç olmanın bir ayırt edici özelliği, ideolojik/kültürel değerlerin yardımı ile diğer aktörlerde yaratılan “rıza” yoluyla, güç kullanımına başvurmaksızın, kendi çıkarlarının bütün aktörlerin faydasına olacak şekilde “genel çıkarlar” olarak algılanmasını sağlayabilmektir (Cox, 1993, s. 61).

Sistemdeki diğer devletler de hegemon ile ilişkilerini tanımlamak durumundadırlar. Bunu uysal davranarak, karşı çıkarak veya hegemonun liderliğine kayıtsız kalarak yapabilirler. Açıkça görülmektedir ki, hegemonyal kontrolün oluşturulması için sistemin bütün üyeleri arasında yeterli sayıda devletin ilk seçeneği yani uysal davranmayı seçmesi gerekmektedir. Bu zımni kabul “hegemonyal rıza” olarak da isimlendirilebilir. Diğer bir deyişle, eğer hegemonya bir tür liderlik ise, hegemonun hiyerarşik olarak “takipçileri” bulunmalıdır (Şener, 2014: 409-410).

Bir devletin hegemon olabilmesi, mücadelesini başarmasının sonucudur. Bu mücadele, güçsüz devletlerarasında değil, çeşitli girişimlerle motive olmuş güçlü devletlerarasında olmaktadır. Mücadele araçlarını ve süreçlerini iyi yöneten devlet, bu süreçten hegemon olarak çıkabilmektedir. Bu yüzden hegemonik süreçlerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir (Ekin, 2014: 35-37). Devam eden kısımda, bir hegemon güç olarak tarih sahnesine çıkan Birleşik Eyaletler (Hollanda), İngiltere (Büyük Britanya) ve Amerika Birleşik Devletleri'nin; hegemon olma, hegemonyanın gerileyişi ve birinden diğerine geçişi süreçleri incelenecektir.

3.1. Birleşik Eyaletler Hegemonyası

Birleşik Eyaletler'in 1625-1675 yılları süresince hegemon devlet olduğu kabul edilmektedir. Hegemonyanın kaynaklarını ya da dayanaklarını *ticari üstünlük, üretim ve toplumsal ilişkilerde dönüşüm, kapitalist dönüşüm* gibi değişik alanlarda değerlendiren çalışmalar yapılmıştır.

Arrighi'ye göre Birleşik Eyaletler hiçbir zaman kendi yarattığı bir sistemi yönetmemiştir. Birleşik Eyaletler dünyanın ticari antreposu iken İngiltere dünyanın atölyesi konumundadır (Arrighi, 2000: 47). Marx'a göre, nasıl 1789 Fransız Devrimi için sadece 1648'de gerçekleşen İngiliz Devrimi model olduysa, benzer bir biçimde İngiltere Devrimi için de Birleşik Eyaletler Devrimi model olacaktır. Bu anlamda İngiltere Devrimi'nin kökleri İspanya'ya karşı Birleşik Eyaletler Devriminde aranmalıdır. Ona göre Birleşik Eyaletler 17. yüzyılın kapitalist bir devlet modelidir. Birleşik Eyaletler bir burjuva devrimi gerçekleştirmeyi başarmıştır (Brandon, 2011, s. 126). Steensgaard'a göre, yüzyılın ortalarında, İspanya, Almanya, Fransa ve İngiltere ekonomileri en büyük zorluklar içindeyken, aynı dönemde Birleşik Eyaletler altın çağını yaşıyordu (Brandon, 2011: 135).

De Vries'e göre Birleşik Eyaletler, hem monarşi düzeninden kurtulan hem de burjuva sınıfına tam olarak politik güç veren ilk devlet olma özelliğine sahip olarak bir devrim gerçekleştirmiştir. Ülke aynı zamanda özellikle ticaret ve finansal alanda gerçekleştirdiği yeniliklerle avantajlı duruma gelmiştir. Bununla birlikte ülke toprak kullanımı, mülkiyet hakları ve emeğin serbest dolaşımı ile ilgili olarak pek çok yeniliğe imza atmıştır. Ülkenin Avrupa iktisat tarihi açısından en büyük katkısı, toprak üzerindeki feodal kontrolün erozyona uğratılması ve özel mülkiyetin devreye sokulmasıdır. Bu dönüşüm Avrupa'nın pek çok bölgesinde 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarına kadar gerçekleştirilememiştir (de Vries, 1973: 191).

Wallerstein, Birleşik Eyaletler'in hegemonyasının zirvede olduğu 1650'lere gelindiğinde, yaşayabilecek toplumsal bir sistem olarak kapitalizmin temel yapılarının oluştuğunu ifade eder. Ona göre Birleşik Eyaletler, İngiltere ve ABD, iktisadi temellere dayanarak hegemonyalarını ilan etmiş; sermaye birikimini sağlayan kesim tarımda, sanayide, ticarete ve kamusal alanda tüm rakiplerini alt edebilmiştir (Wallerstein, 2011, s. 44, 57). Wallerstein, Birleşik Eyaletler'in tarımsal sanayi üretiminde merkez güçler arasında en etkin ülke olduğuna işaret eder. Üretimde sağlanan bu etkinlik, ticari ve finansal üstünlükle desteklenmiştir. İşte bu üçlü sacayağı, 1625-1672 yılları arasında Birleşik Eyaletler'in hegemon olmasını sağlamıştır (Wallerstein, 1978: 68). Görüldüğü gibi bir ülkenin hegemon olmasını sağlayan temel unsur sadece bir konudaki üstünlüğüne indirgemek yanlış/eksik olacaktır. Örneğin, Birleşik Eyaletlerin gelişmesinde ticari ve finansal gelişmeler ciddi bir öneme sahiptir ancak hegemonyayı tek başına açıklamakta da yetersiz kalacağı ortadadır.

Birleşik Eyaletler üzerine yapılan çalışmalarda ülkeyi hegemon haline getiren temel unsurlar genellikle a) Amsterdam'ın dünyanın merkezi, para ve finans piyasası haline getirilmesi, b) Amsterdam Bankası'nın kurulması, c) Denizaşırı ticarete istisnai ticaret haklarına sahip olmak adına büyük anonim şirketlerinin (WIC – West India Company ve VOC – East India Company) kurulması, d) Güçlü ve daha gelişmiş bir teknolojiye sahip olan donanmanın varlığı, e) Vergi oranlarını yüksek tutarak devlet gücünün etkinliğine olan güvenin korunması, f) Tarım reformu ve teknolojik yenilikler şeklinde sıralanmaktadır (Gökten, 2013: 74).

1625-1675 yılları arasında tam 50 yıl konumunu muhafaza etmeyi başaran Birleşik Eyaletler'in hegemonyası 18. yüzyılda belirgin bir düşüş yaşamaya başlamıştır. Cox'a göre Birleşik Eyaletler'in en büyük problemi, dünya çapında uzun yol ticaret rotalarına sahip olma, ticari ve finansal liderlik sağlama peşinde olan tüccar oligarşisinin, iç piyasadaki iktisadi büyümeyi ve endüstriyel gelişmeyi göz ardı etmesidir. Sermaye birikimi tek başına ülkenin gücünü korumasına ve geliştirmesine yetmemiştir (Cox, 1989: 57). Kindleberger, Birleşik Eyaletler'in hegemonik gücünü kaybetme nedenleri arasında, yaşanan savaşları, teknolojisinin diğer ülkeler tarafından taklit edilmesini, adeta bir antrepo görevi yapan Amsterdam'ın bu özelliğini Londra ve Paris'e kaptırmasını, önce ticaret daha sonra finansal üstünlüğünü ve sermayesini kaybetmesini sayabileceğimizi belirtmektedir (Kindleberger, 1996, s. 103). Israel, Birleşik Eyaletler hegemonyasının yok oluşunu üç nedene bağlamaktadır. Birincisi, Avrupa'nın en güçlü devletlerinin Birleşik Eyaletler'in üretim yöntemlerini ve politikalarını kendilerine adapte edebilmiş olmalarıdır. İkincisi, şarap, katran, kenevir, hububat ve kereste gibi mallardaki üstünlüğünü yitirmesidir. Üçüncüsü, İngiltere ve Fransa ile yaptığı savaşlardır. Bunlar, Birleşik Eyaletler'in hegemonik gücünün sonuna gelmesinde önemli etkenlerdir. Israel bunlara ilave olarak, Birleşik Eyaletler'in "antrepo olma" özelliğini kaybetmesini de göstermektedir (Israel, 1989: 399). Wallerstein bu nedenlere, 1651 yılına kadar İngiltere ve Fransa'nın Birleşik Eyaletler hegemonyasını kırmak için ciddi bir girişimde bulunamayacak kadar kendi iç problemleriyle ilgileniyor olmalarını da eklemektedir (Wallerstein, 2011: 180).

Ancak Birleşik Eyaletlerin hegemonyasını yitirmesini sadece bunlara bağlamak eksik olacaktır. Çünkü değişim sadece içsel gelişmelerin sonucu ortaya çıkmaz. Nitekim İngiltere'de burjuvazi-proletarya şeklinde biçimlenen yeni sosyal bir toplumsal sınıf yapısının ortaya çıkması ve sanayi devrimiyle gelen yeni bir üretim tarzının hâkim olması, hegemon değişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Antonio Gramsci'ye göre, "Hegemonik düzen, yalnızca devletlerarası çatışmayı düzenlemek üzere değil, aynı zamanda ülkeleri çevreleyen toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri oluşturan küresel boyuttaki üretim tarzı, küresel olarak tasarlanan sivil toplum üzerine de kuruludur. Dünya hegemonyası, baskın bir toplumsal sınıf tarafından yerleştirilen ulusal hegemonyanın dışarı doğru genişlemeye başlamasıdır".

3.2. İngiltere Hegemonyası

Birleşik Eyaletler hegemonyası aşınırken, İngiltere kapitalist sistemin yeni hegemonik gücü olarak tarih sahnesinde yerini almaya başlamıştır. 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın yaklaşık olarak ilk yarısı (1945'e kadar) İngiltere'nin hegemonyasını ilan ettiği dönemi ifade eder. İngiltere serbest ticaret, karşılaştırmalı avantajlar ve altın standardı gibi evrensel uygulamalar sayesinde rakiplerine üstünlük sağlamış, Avrupa'daki güç dengelerini kontrol etmeyi başarmıştır (Cox, 1993: 60).

İngiltere, Birleşik Eyaletler'den farklı olarak devletlerarası sistemin idaresine odaklanmış ve sistemin yeniden organizasyonunu gerçekleştirebilmiştir. Dünyanın tüm bölgelerinde politik kontrolü sağlayabilmiş ve yönlendirici pozisyonu elinde tutabilmiştir. Batı dünyasında kolonici imparatorlukların dağılması, batı dışındaki dünyaya doğru genişlemiştir. Modern devletlerarası sistemde gerçekleşen gelişme, emperyalist kuralların da canlanmasına yol açmıştır. Emperyalist kurallardaki bu canlanma "serbest ticaret emperyalizmi" şeklinde yeni bir sistemin tasarlanmasının temel nedenidir (Arrighi, 1993: 171-173).

İngiltere hegemon olma yolunda ilerlerken sadece diplomatik arenada güç dengesi kurmayı başarmamış, aynı zamanda Avrupa'nın gücünü de bölerek ticari ve emperyal çıkarlarını gerçekleştirebilmiştir. Bu süreçte sadece diğer büyük güçlerin tahakkümü altında olan ülkeleri kendi egemenliği altına almakla kalmamış, aynı zamanda aralarında uyumu da sağlamıştır. Böylece İngiltere'nin politikası "güç dengeleri" olmuştur (Gökten, 2013: 105). İngiltere Bankası'nın Hindistan'ın döviz rezervlerini kontrolü, İngiltere'nin dünya finansal ve ticari üstünlüğünün temeli olmuştur (Arrighi, 1993: 166). İngiltere'yi diğer ülkelerden ayıran temel unsur devlet aygıtının

etkin desteğinden kaynaklanır (Wallerstein, 1989: 15). İngiltere'nin kolonileşmesinde ve ticari faaliyetlerinde büyük oranlarda devlet desteği bulunmaktadır. İngiltere'nin ticaret ve denizcilikte güç haline gelmesinin arkasında bu durumun da payı oldukça fazladır. 1700'lerden itibaren İngiltere taşımacılık ve denizcilikte dünya gücü haline gelmeye başlamıştır (Black, 2007, s. 72).

İngiltere'nin hegemon olma sürecine katkıda bulunan asıl unsurlar; üretimde, iktisadi sistemde, sınıfsal yapıda ortaya çıkan değişimlerdir. İngiltere'de burjuva sınıfın hegemonyası tarafından oluşturulan aristokrasi ile burjuva arasındaki iş bölümü de, İngiltere'nin dünya hegemonu haline gelmesinde önemli rol oynamıştır (Gökten, 2013: 111,120). Liberal bir devlet ve liberal bir dünya düzeni inşa eden İngiltere, ülkeler arasında bağ kurarak güç dengelerinin yönetimini ele geçirmiştir. Liberal dünya düzeni hiyerarşik bir yapı oluştururken, İngiltere de sermaye kontrolleri, ticaretin prensipleri, piyasa kurallarının belirlenmesi ve askeri dengelerin korunması yoluyla bu sistemin merkezinde yer almıştır (Gökten, 2013: 117).

1840'ların sonlarından 1870'lerin ortalarına kadarki dönemde sanayi kapitalizmi, gerçek bir dünya ekonomisi haline gelmiş, tarih bundan sonra dünya tarihi olmuştur. 1860'larda üç gelişme ortaya çıkmıştır: İlk olarak endüstrileşmenin yaygınlaşması İngiltere dışında da başka kapitalist güçler yaratmıştır. İkincisi endüstrileşmenin ilerlemesi, zenginliği ve endüstriyel kapasiteyi uluslararası güç ilişkilerinde giderek belirleyici bir etken haline getirmiştir. Son olarak Avrupalı olmayan iki devletin (ABD ve Japonya), bağımsız birer güç olarak doğmaları ilk kez küresel güç çatışmalarının var olabileceğini göstermiştir (Hobsbawm, 1999, s. 61). İşçi sınıfının burjuvaziye karşı yürüttüğü mücadelenin bir sonucu olan 1848 devrimi, hegemonyanın İngiltere'den ABD'ye geçişinin öncüsü olan ayaklanmaların ve devrimlerin habercisi olarak görülebilir (Silver ve Slater, 1999: 176).

1875-1945 arası dönemde, İngiltere'de ve dünya düzeninde bir seri değişim yaşanmıştır. 1893'lerde Almanya, çelik üretimini İngiltere'nin tekelinden alarak tek girişimci konumuna gelmiş ve hatta onu geçmiştir. Böylece İngiltere'nin endüstriyel alandaki monopolistik gücü 19. yüzyılın sonlarına doğru aşınmaya başlamıştır (Gökten, 2013: 134). 20. yüzyıla gelindiğinde dünya artık tek bir yıldızın (İngiltere'nin) çevresinde dönen bir güneş sistemi olmaktan çıkmıştır. Dünyadaki mali ve ticari işlemlerin merkezi halen Londra olsa da İngiltere dünyanın atölyesi olma özelliğini yitirmiştir (Hobsbawm, 1999: 342). Bu süreçte diğer ülkeler tarafından İngiltere hegemonyasına meydan okunmuş, Avrupa'daki güç dengeleri bozulmuş ve iki dünya savaşı yaşanmıştır. Ayrıca serbest ticaret yerini korumacılığa bırakmış, altın standardı çökmüş ve dünya ekonomisi iktisadi bloklara ayrılmıştır. Bu dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin hegemon haline gelmesiyle sona ermiştir (Cox, 1993: 60).

3.3. Amerika Birleşik Devletleri Hegemonyası

“Amerika kendi istediği ne ise insan ırkının istediğinin de tam o olduğunu düşünmeyi sevmiştir” (Kiernan, 2005: 167).

İngiltere'nin liderliği büyük ölçüde ABD ve Almanya tarafından sonlandırılmıştır. İngiltere'nin gerilemesinin ardından Almanya güçlenmiş ve yeni bir güç doğmuştur. Böylece gücün küresel düzeyde dağılımı gerçekleştirmiştir. Almanya'nın doğuşu İngiltere'ye resmen bir meydan okumadır. Almanya'nın gücündeki artış ve İngiltere ile Fransa'nın görece gerileyişi önemli bir gelişmedir. Avrupa dışındaki ülkelerin dünya politikasındaki statülerine sahip çıkmasının ardından Avrupa'nın egemenliği görece olarak gerilemiş, iç savaşın ardından ABD bir güç olarak ortaya çıkmıştır (Gökten, 2013: 134).

Taylor'a göre İngiltere, dünyanın atölyesi olarak ilk endüstriyel devleti oluşturmuş, diğer devletlerin ona yetişebilmesi için de endüstri gerekmiştir. ABD ise toplumun varlıklı hale gelmesi üzerine inşa edilen ilk tüzel devlettir. Sistemin motoru üretimin yanı sıra tüketim de olmuş, diğer devletlerin ABD'ye yetişmesi için tüketim toplumu yaratması gerekmiştir (Taylor, 1994, s. 364).

Kees van der Pijl, Amerikan hegemonyasının yükselişini üç aşamada analiz etmektedir: toplumsal üretim ilişkileri, devlet ve burjuvazinin fraksiyonları arasındaki ilişkiler, uluslararası ilişkiler (van der Pijl, 1984: 24-28). ABD yine İngiltere'ye benzer bir biçimde Westphalia Sistemi'nin ilkelerini, normlarını ve kurallarını restore etmek suretiyle devletlerarası sistemin yönetimini ele geçirerek hegemon olmuştur. ABD, Bretton Woods kurumları ve Marshall Yardımları ile daha çok rıza unsurlarına dayandırdığı hegemonyasını kolayca hayata geçirebilmiştir. IMF, Dünya Bankası ve GATT kurumları aracılığıyla hegemonyasını daha çok rıza unsurlarına dayandıran (!) ABD'nin bu süreci başlatmasındaki en önemli unsur kuşkusuz üretim sürecinde ortaya çıkan değişimdir. Üretimin devasa fabrikalarda merkezi bir biçimde yapılmasına ve hammadde kaynaklarından satış noktalarına kadar bütün aşamaların kontrol edilmesine dayanan Fordist üretim sisteminin oluşturulması ve dünyaya yayılması (Gökten, 2013: 155), ekonomik operasyonları ve çıkarları açısından gerektiği yerde, askeri gücü tarafından desteklenmesi (Foster, 2005: 126-127), ABD'nin hegemon olmasını sağlamıştır.

1973-1974'de yaşanan dünya ekonomik krizi ABD'nin altın standardını nihayete erdirirken, toplumsal üretim ilişkileri de Bretton Woods Sistemi ve sabit kurdan parasalcı-arz yanlı ekonomiye dayanan rekabetçi bir düzene doğru geçişin yaşanmasına yol açmıştır. Üretim ve finansal alandaki bu değişim, küreselleşmenin de başlangıcı olmuştur. 1970'lerde yaşanan bu yapısal değişim periyodu pek çok farklı devlet biçiminin oluşumuna yol açmıştır (Bieler ve Morton, 1982: 379-415). Cox'a göre ABD merkezli dünya düzeninin çıkmaza girdiği bu dönemde, dünya düzeninde üç yapısal dönüşüm gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, hegemonyanın yeniden inşasının gerçekleşmesidir. İkinci değişim, büyük güç merkezli iktisadi alanlar çerçevesinde dünya ekonomisindeki ayrışmaların artışıdır. Son dönüşüm, üçüncü dünya temelli (özellikle Çin) karşı hegemonyanın çıkışının olası hale gelmesidir (Cox, 1993: 60-61).

Görüldüğü gibi, bugün dünya üzerinde bir hegemonya değişimi gerçekleşecekse, genel beklenti, Avrupa Birliği üyesi devletlerin bireysel olarak ya da bir sistem olarak AB'nin dünya hegemonyasını ele geçirebileceğine dair değildir. Bu durum da göstermektedir ki, Polonya Dışişleri Bakanı Sikorski'nin dile getirdiği "hegemonya" kavramında, ziyadesiyle "bir öncü, motor kuvvet ve daha iyiye ulaşmada güvenilen bir liderlik" unsurları ön plandadır.

4. Emperyalizm Düşünceleri

Emperyalizm, sözcüğünün kökeni Latince "imperare" den gelmektedir. "Hâkim olmak, hükmetmek" anlamına gelen "emperyalizm" sözcüğü siyasi literatürde 19. yüzyıl başlarında kullanılmaya başlanmıştır. Emperyalizm çok temel bir düzeyde, "sizin mülkiyetiniz olmayan, uzak, başka birilerinin yaşadığı ve sahibi başkaları olan topraklara yerleşmeyi, denetim altına almayı düşünmek" anlamına geliyor. Emperyalizm çok çeşitli nedenlerle bazı insanları kendine çekiyor ve genellikle, başka insanlara, dile getirilmesi zor acılar çektiriyor (Said, 1998: 42).

Michael Doyle'a göre imparatorluk, bir devletin başka bir siyasal toplumun hükümranlılığını fiilen denetim altında tuttuğu resmi ya da gayri resmi ilişkidir. Bu ilişki, kaba kuvvetle, siyasal işbirliğiyle ve iktisadi, toplumsal ya da kültürel bağımlılıkla olabilir. Emperyalizm, emperyal ilişkiyi kurma ya da koruma süreci ya da politikası demektir (Said, 1998: 45). J.A.Hobson 1902 yılında emperyalizmi milliyetin yayılması olarak tanımlarken, "milliyet" in tam olarak biçimlenmiş, değişmeyen bir nicelik olması nedeniyle (yüz yıl kadar önce milliyet, ülke içinde de dışında da hala biçimlenmekteydi) emperyalist sürecin esas olarak, söz konusu iki sözcükten "yayılma"yı daha önemli saymak yoluyla anlaşılabilirliğini ima etmekteydi (Hobson, 1948: 6). Foster'a göre de, emperyalizm ulusun ihtiyaçlarından çok, yöneten sınıfın ihtiyaçlarını karşılama amacı güder. Demokrasiyle hiçbir ilgisi yoktur (Foster, 2005: 35). Marksist görüşe göre, emperyalizm sadece basit olarak devletlerin politikalarında değil, aynı zamanda şirket hareketlerinde, ticaret mekanizmalarında, finans ve yatırımlardadır. Modern emperyalizmin nasıl işlediğinin açıklanması tekeldi kapitalizmin tüm sisteminin tanımını gerektirir. Kapitalist dünya sisteminde, merkezdeki

ülkelerin, çevredeki ülkeleri gayri resmi kontrolü, bu görüşe göre resmi kontrolü kadar önemliydi. Hegemonyayla mücadele ve daha genel olarak, önde gelen kapitalist devletlerarasındaki rekabet süreliydi, ama ekonomik, politik ve askeri kaynakların kullanımında değişen şekillere bürünmüşlerdi (Foster, 2005: 31). Lenin'e göre emperyalizm, tekellerin ve mali-sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı; sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir (Lenin, 2003, s. 89).

Avrupa emperyalizminin zirveye yükseldiği 1890'lardan İkinci Dünya Savaşı'nın başına kadar geçen dönemde eleştirel literatür, emperyalizmi daha çok "doğrudan işgal edilen topraklar" meselesinden ibaret görmüş, ancak savaşı izleyen dekolonizasyon süreci tamamlandığında, emperyalizm gündemden düşmeyerek, yeni bir çehreyle neoemperyalizm ve neokolonyalizm başlıkları altında tartışılmaya başlanmıştır. Bağımlılık teorisinin bu kolu, doğrudan idarenin ortadan kalkışını emperyalizm çağının sona erdiğinin ilanına yeterli bulmamış, eski sömürgeler arasındaki bağımlılık ilişkisini fonksiyonel olarak emperyal kontrolle eşdeğer tutmuştur (Doyle, 2004: 31). Said'e göre, her ne kadar doğrudan siyasal denetim ortadan kalktıysa da, Batı'dan gelip çeper ülkelerde gücünü uygulayan iktisadi, siyasal ve bazen de askersel tahakkümle, buna eşik eden kültürel hegemonya –egemen ve Gramsci'nin deyişiyle, yönlendirici (*dirigente*) fikirler- o denetimi sürdürmüştür (Said, 1998: 371). Bu durum özellikle İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın eski sömürgeleriyle aralarındaki ilişkilerde açıkça gözlenebilmektedir.

Günümüzde doğrudan sömürgecilik büyük ölçüde sona ermiştir; emperyalizm ise, bir tür genel kültür alanında ve belirli siyasi, ideolojik, iktisadi ve toplumsal uygulamalarda, başka bir deyişle her zaman olduğu yerde varlığını sürdürmektedir. Emperyalizm olsun sömürgecilik olsun, basit bir birikim ve ele geçirme ediminden ibaret değildir. İkisi de, bazı ülke ve halkların tahakküm altına alınmayı ve tahakkümle bağımlı bilgi biçimlerini gerektirdiği hatta bizzat istediği düşüncesini de içeren etkileyici ideolojik oluşumlar tarafından desteklenmekte, belki de harekete geçirilmektedir (Said, 1998: 45, 167).

5. Hegemonya-Emperyalizm Karşılaştırması

Hegemonya kavramı "imparatorluk" (empire) ile karıştırılmakta, bu iki kavram sanki eş anlamlıymış gibi kullanılmaktadır. Oysa Roma kökenli bir kavram olarak imparatorluk, tam olarak gücü ve egemenliği ifade eder. Kavram genellikle ülkeler arasında bir ülkenin diğerinin politik etkinliğini minimize etmesi, dış politikalarını da kendine bağımlı hale getirmesi anlamına gelecek şekilde kullanılır (Agnew, 2005, s. 20).

Hegemonya kavramı Gramsci'ci anlamda, öteki devletlerin rızasını alacak şekilde bir uzlaşısı sonucu hâkimiyet kurulmasını içerir ve gerektirirken, imparatorluk siyaseti öteki devletler üzerinde onların rızasına bakmaksızın bir tahakküm ilişkisini ifade eder. Diğer bir ifadeyle imparatorluk kaba gücün kullanımına vurgu yapar iken Gramsci'ci anlamda hegemonya, yumuşak gücün önemine vurgu yapmaktadır. Alakel-Yıldırım'a göre imparatorluk, Roma, İngiltere, Fransa, Rusya, ABD gibi kuruluşundan itibaren sürekli yayılma içinde bulunan devletlere atfedilen bir özellik iken, hegemonya, İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte Amerikan liderliğinde kurulan ve Soğuk Savaş sonrasında da Washington tarafından yeniden şekillendirilmeye çalışılan dünya düzenini ifade etmek için kullanılmaktadır (Alakel ve Yıldırım, 2014: 147).

İmparatorluklar, rakiplerini ortadan kaldırıp mülklerine el koydukları halde, kapitalist hegemonlar rakiplerine öncülük eder ve dolayısıyla, onlara er geç hegemonu "yetiştirme" imkânı verirler (Özel, 2003: 12-19). Bu da hegemonun oluşmasına katkı verdiği bir uluslararası siyasi düzen içinde gerçekleşir. İmparatorluk için esas olan uluslararası sorunların çözümünde tek başına ve hızla davranabilmek iken, hegemonyacı güç açısından verili ittifaklar sistemini korumaya çalışarak hareket etmek esastır (Yıldızoğlu, 2003: 344). Hegemon güce bu niteliği kazandıransa

kendi kendisini uluslararası kurumsal yapılanmalar yoluyla sınırlayabilme yetisidir. Ayrıca, hegemonyanın süresi, karşı hegemonik güçlerin ortaya çıkışına kadarken, imparatorluklar yüzyıllar boyu kurdukları hâkimiyeti sürdürebilmektedirler (Kurtbağ, 2010, s.332). Triepel'e göre hegemonya, emperyalist politikanın kendini ifade etme biçimlerinden biridir. Karakteristik özelliği ise gücün kendini dizginlemesidir. Bu sürecin sonunda imparatorluk, büyük ölçüde hegemonyaya dönüşecektir (Münkler, 2009: 71-77). Hegemon güce sahip bir devlet bizzat oluşturulmasında rol oynadığı uluslararası norm ve kurallara riayet eder ve diğer devletlerin de bu sistemi meşru kabul etmeleri için evrensel bir dil oluşturur. Herhangi bir kuralla kendini bağlı hissetmeyen ya da kendisini düzenin kurallarının üzerinde gören imparatorluklar, karşı konulmaz bir askeri güçle tamamen rakiplerin etkisizleştirilmesine ya da bertaraf edilmesine dayalıdır (Arıboğan, 2004, s. 50). Agnew, hegemonya ve imparatorluk arasındaki farkın, gücün kullanımındaki anlamsal farklılıklarda ortaya konulabileceğini belirtmiştir. Ona göre bunlar; a) gücün sert veya yumuşak olması, b) gücün, güçlü veya zayıf biçiminde coğrafi olarak düzenlenmesidir. Sert güç askeri zorlamayı ve yumuşak güç kültürel değerler, zevkler ve tercihleri ifade eder. Gücün coğrafi olarak düzenlenmesi ise bölgeler arasındaki yayılmanın ve ağın şiddetine göre güçlü veya zayıf olarak sınıflandırılır (Agnew, 2005: 22).

Tanımlamalardan ve karşılaştırmalardan anlaşılacağı üzere emperyalizm, kapitalizm veya hegemonya kavramları üzerine oldukça farklı bakış açılarıyla, değişik görüşler ortaya koyulmuştur. Hangisinin tam olarak nasıl tanımlanacağını ya da nerede başlayıp nerede bittiğini bir yana bırakalım, tamamen farklı ya da aynı anlamda kullananlar olduğu gibi, birbirini takip eden ya da tamamlayan kavramlar olarak görenler de mevcuttur. Ancak, hegemonyanın, her şeye rağmen, "rıza" ve "liderlik" unsurları içerdiği fakat emperyalizmde "zor", "istila" ve "sömürü" unsurlarının daha ön plana çıktığı konusunda kısmi bir mutabakat olduğu da söylenebilir.

Tarihteki örnekler ve konu üzerine yapılan kavramsal açıklamalar değerlendirildiğinde, denebilir ki; hem emperyalizm hem de hegemonya içinde bulunan durum ve uygulayan devletlere göre değişik formlar alabilmektedir. Örneğin, İngiliz emperyalizmi ile Osmanlı fetihçiliği hiçbir zaman aynı çizgide olmadığı gibi, ABD'nin başlangıçtaki emperyal hegemonik davranışlarıyla 1970'lerden sonraki uygulamaları aynı kapsamda değerlendirilemeyecektir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, çalışmanın başlangıç noktasını oluşturan, Polonya Dışişleri Bakanı Sikorski'nin ifade ettiği "hegemonya"yı, olumlu anlamda düşünmek isabetli olacaktır.

6. Almanya Özelinde Avrupa Birliği'nin veya Birlik İçinde Almanya'nın Bölgesel ya da Küresel Hegemon Olması Konusunun Değerlendirmesi

Avrupa Birliği'nin dünya hegemonu olması ile ilgili incelememize başlamadan önce, mevcut hegemonun durumunun belirginleştirilmesi uygun olacaktır. Çünkü şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan anlaşılmaktadır ki bir hegemonyanın sona erme süreci öncelikle, herhangi bir diğer gücün mevcut hegemonyaya meydan okumasıyla başlar. Buradan hareketle şu soruları cevaplamamız gerekmektedir: Günümüz dünyasında ABD hegemonyasına ciddi bir meydan okuma var mıdır? Varsa, bu meydan okuma hangi kapsamdadır ve hegemonun değişmesine yol açabilecek boyutta mıdır ya da bu noktaya ulaşabileceği sonucuna varılabilir mi?

Eleştirel ekolün önde gelen temsilcileri yukarıda sorduğumuz sorular ve benzerlerine ciddi derecede farklı yanıtlar vermektedirler. Cox takipçilerinin ABD hegemonyasının sonu geldiği yönünde düşünmelerine karşın, Strange gibi düşünenler ABD'nin halen hegemonyasını sürdürdüğünü iddia etmektedirler. Neo-Gramsci'ci düşünürler arasında önemli bir yeri olan Gill de, ABD'nin küresel tahakkümünün 1960'lardan sonra gerilediği savını reddeder. Bu durumu hegemonyanın ve tahakkümün kavramsallaştırılması, ölçülmesi (özellikle askeri güç olarak) ve ABD'nin konumundaki değişimin teorikleşmesi olmak üzere üç açıdan eleştirir. O'na göre ABD hegemonyası 1980'lerde sona ermemiştir. Yapısal olarak tahakkümün getirdiği avantajları devam eden ABD'nin küresel sistemde pozisyonu ve politikaları yükselmeye devam etmektedir. 1970'ler

ve 80'lerle birlikte uluslararası iktisadi düzen, tahakküm eden devlet ve ulusal ekonomiler "ulusötesi liberal iktisadi düzene" dönüşmüştür. Burada uluslararası tarihsel bloktan ulusötesi tarihsel bir bloğa geçiş söz konusudur. Bu geçiş sadece ulusal burjuva ile diğer sınıflar arasında çıkar ve kimlik bağı kurmakla kalmamış aynı zamanda ulusötesi hegemonya durumunu yaratmıştır (Gökten, 2013: 175). Wallerstein'e göre bir hegemonun gerileyişi ilk kez görülen bir şey değildir. Günümüz düzeninde oldukça farklı jeopolitik stratejiler ortaya çıkmıştır ve devletlerarası sistemde herhangi bir büyük gücün elinde iktisadi, politik, askeri ve kültürel-ideolojik olmak üzere dört kart bulunmaktadır. ABD, diğerlerini kaybettiği varsayılsa bile, askeri (nükleer) gücünü muhafaza etmekte ve bu kart üzerinden oynamaya devam etmektedir. Peki, bu koşullar altında bir Avrupa Birliği ya da AB çatısı altındaki herhangi bir gücün hegemonyası mümkün müdür?

Avrupa Komisyonu tarafından 'Gündem 2000'de, Birliğin dünya düzenindeki etkisinin ve rolünün artırılmasının gerekliliği ile barış, güvenlik, insan hakları, demokrasi gibi alanlarda gelişmekte olan ülkelere 'destek olunmasına' vurgu yapılmıştır. Peki, bu ifadenin amacı nedir? AB gerçekten nasıl bir aktördür? Bölgesel bir güç mü yoksa dünya düzenini yönetecek potansiyel bir güç müdür? Bu konuya geçmeden önce belirtmeliyiz ki, Avrupa Birliği'nin uluslararası ilişkiler disiplini içinde henüz tam olarak sınıflandırılması bile yapılamamıştır. Çünkü özellikle realist yaklaşım için, son birkaç yüzyıldaki siyasi örgütlenmenin temel birimi ulus devlet olmuştur ve halen de böyledir. Liberal bakışta bu durum bir nebze ılımlı hale getirilse de gerçekte onlar için de temel birim klasik olarak "devlet"tir. Fakat Avrupa Birliği'nin uluslarüstü yapısı tamamen kendine özgüdür ve bu küresel-politik olarak kendine özgü karakteri, sınıflandırılması çok daha kolay olan diğer aktörlerden ciddi farklılıklar göstermektedir. Çünkü AB bilinen uluslararası bir organizasyondan çok daha fazlasıdır ama tam bir federal devlet de değildir. Avrupa Topluluğunu ve daha sonra AB'yi bir aktör olarak sınıflandırmaya yönelik girişimler ancak belli oranda başarılı olmuştur çünkü mevcut sınıflandırma kategorileri bu durumu açıklamak için yetersiz kalmaktadır (Beyer, 2010: 46).

Hegemonya konusunda yapılan açıklamalara bakıldığında, her ne kadar tam bir mutabakat olmasa da, hegemon gücün sahip olması gereken bazı özellikler olduğu da tespit edilmektedir. Bu kapsamda özetle değinecek olursak bir ülkenin hegemon haline gelmesi için *üretim sistemi ve kurumları, kültürü, parası* vb. ile *dünyayı tahakkümü altına alması*, bunu *askeri güç* ile de destekleyebilecek kapasitede bulunması gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin genel yapısı incelendiğinde; yeni bir üretim tarzı, toplumsal ilişkilerin ve sınıfların yeniden belirlendiği ve bunun dünya ölçeğinde yayılacağı bir yapı görünmemektedir. Avrupa temelli yeni bir hegemonik düzenin ABD hegemonyasının yerini alabilmesi için AB'nin dünya ekonomisini idame ettirecek uluslararası kurumlar oluşturmaları gerekmektedir (Gökten, 2013: 197). Öte yandan, hegemonya tanımında özellikle realist/neorealist akımın en önemli dayanak noktasını oluşturan, "askeri güç" konusunda da dünya çapında etki yaratacak bir yapısı bulunmamakta, sistemin güvenliği halen, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan ve mevcut hegemon ABD'nin oluşturduğu NATO çerçevesinde sağlanmaktadır.

Bu kapsamda, Waltz'ın 1979'daki "Theory of International Politics" çalışmasında Avrupa Topluluğu'nu potansiyel bir aktör, bir süper güç olarak görmesi ilginçtir: "Birleşik Devletler halen önde gelen ülkedir ancak öngörülebilir gelecekte üçüncü veya dördüncü bir ülkenin büyük güçler çemberine girip girmeyeceği de düşünülmelidir ve Batı Avrupa, kısa vadede, örneğin bin yılın sonuna kadar bu konudaki tek aday olabilir. AB'nin beklentileri parlak olmayabilir, ancak siyasi bir açılıma gitmesi halinde bu potansiyele sahiptir". (Beyer, 2010: 47). Bu düşünce, Sovyetler Birliği dağılmış olmasına rağmen, bugüne kadar gerçekleşme şansı bulamamıştır. Ancak Waltz'ın "AB'nin bu potansiyele sahip olduğu" yönündeki düşüncesini de hafife almamak gerekir.

Maull'a göre, Soğuk Savaş sonrası AB'nin tutumu konusunda: a) AB'nin ya ABD'ye meydan okumaksızın bölgesel bir güç olarak devam edeceğine b) ABD'nin liderliğine meydan okuyacağına c) alternatif bir sistemle kendi içinde devam edeceğine dair ortaya atılan üç temel

senaryo bulunmakla birlikte, Birliğin, ABD'ye meydan okuyarak sistemin yeni süper gücü olacağı şu an itibarıyla çok olası gözükmemektedir. AB, şu aşamada, küresel olmaktan ziyade bölgesel düzeyde bir "sivil güç" oluşturabilir (Maull, 2005: 776-777). Ancak Birliğin bölgesel düzeyde egemen bir yapı olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Gill'e göre de, Avrupa hegemonyasının olanakları doğrultusunda ABD'nin küresel hegemonyasının yerini alması çok olası değildir. Ulusötesileşmenin ve küreselleşmenin baskısı ve neredeyse tüm Avrupa ekonomilerinin uluslararası ticarete ve gittikçe artan miktarda uluslararası üretime ağır bağımlılığından ötürü Avrupa Birliği'ni, büyüyen ekonomi olmasına ve üye sayısının her geçen gün artmasına rağmen, baskın bir güç olarak görmemiz mümkün görünmemektedir. Buna mukabil AB'nin giderek artan ekonomik entegrasyonu, telafi edici pazarlık gücünü ABD ve Japonya'ya kıyasla daha fazla geliştirebilecektir (Gill, 1992: 190).

Kısacası, genel düşünceye göre, Avrupa Birliği ciddi bir ekonomik güç olarak görülebilir. Fakat mevcut hegemonun uluslararası kurumlarının ve küreselleşmenin baskısı altında "meydan okuma" seviyesine de ulaşamamış gözükmemektedir. Ancak ekonomik, kültürel ve siyasi entegrasyonunu artırdığı oranda bunu elde etme potansiyeli de göz ardı edilmemelidir.

7. Sonuç

Hegemonya, insanlığın başlangıcından itibaren var olmuş, toplumlar ve devletlerarasındaki ilişkilerde kendisini hissettirmiş bir kavramdır. Çoğu zaman kendi varlığını sürdürmeye yönelik olarak toplumsal sınıfların ve/veya devletlerin kendi geleceklerini korumak adına giriştikleri faaliyetlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Literatürde günümüze kadar üç hegemon devletin olduğu kabul edilmektedir: 17. yüzyılın ortalarında Birleşik Eyaletler (Hollanda), 19. yüzyıl boyunca İngiltere ve 20. yüzyılın ortasından itibaren Amerika Birleşik Devletleri. Birleşik Eyaletler hegemonyası kapitalizmin ilk aşamalarını, İngiltere hegemonyası sanayi kapitalizminin geçerli olduğu dönemleri, ABD hegemonyası ise Cox'un ifadesiyle hiperkapitalizmin geçerli olduğu dönemi kapsar.

Hegemonya, varlığını borçlu olduğu kapitalist sistem gibi, sürekli değişim ve gelişim halindedir. Bu bağlamda Cox'un da ifade ettiği gibi geçmişi, günümüzü ve geleceği açıklayacak genel bir model yoktur. Teknoloji, üretim ilişkileri, ideolojiler benzerlikler gösterse de hiçbir yapısal değişim bir diğeriyle aynı olamaz, örnekten örneğe özgüllükler içerir. Bu durum Birleşik Eyaletler hegemonyasında olduğu gibi İngiltere ve ABD örneklerinde de değişmemiştir. Tarihsel süreç incelendiğinde üç hegemonun birbirinden oldukça farklılaştığı görülmekle birlikte bazı benzerlikler de bulunmaktadır. Örneğin üç ülkede de üretim düzeyinde ve toplumsal yapıda bir dönüşümün ortaya çıktığı ve diğer ülkelere yayıldığı gözlenmektedir. Wallerstein söz konusu hegemonlar arasında üç benzerlik olduğunu öne sürer. İlk benzerlik, her üç hegemonun da parlak bir dönemden sonra iktisadi etkinliklerini kaybetmeleridir. İkinci benzerlik, hegemonik gücün ideolojik ve politikasıyla ilgilidir. Her üç ülke de hegemon oldukları dönemde, kültürel liberalizmin destekleyicisi olmuşlardır. Üçüncü ve son benzerlik, küresel askeri güçlerine ilişkindir. Hegemonik güçlerin önceliği karasal güçten ziyade donanmadır.

Öte yandan Gilpin'in ifade ettiğinin aksine, bir ülke sadece sermaye, finans ve hammadde kaynaklarına sahip olduğu için de hegemon olamaz. Hegemon olma mücadelesinin amacı bizzat sermaye, finans ve hammadde kaynaklarını ele geçirmek olabilir. Öte yandan, bir ülkeyi hegemon yapan unsur ticarete, finansal alanda ve hammadde kaynaklarında yatıyor olsaydı 15. yüzyıl İspanyası ve Portekiz'in neden hegemon olarak kabul edilmediğinin açıklanması gerekirdi. Bir ülkenin askeri anlamda, sistemdeki en güçlü devlet olması da onun hegemon olmasının arkasında yatan nedenleri, toplumsal etkileşimi, ulusal ve sınıf yapısını açıklayamaz. Ayrıca dünyadaki en güçlü devletin hegemon olacağı gibi bir sonuca varmak da sağlıklı değildir. Örneğin, Birleşik Eyaletler kendi döneminin en güçlü donanmasına sahip olan ve en fazla askeri harcamayı gerçekleştiren ülke olmamasına rağmen hegemon olmayı başarabilmiştir.

Gramsci'ci yaklaşıma uygun olarak Cox, hegemon yapan asıl unsuru ticaret, finansal alan, hammadde ve askeri güçte elde edilen üstünlüğe değil, toplumsal yapıda ortaya çıkan değişim, beraberinde getirdiği yepyeni bir üretim tarzı ve bunların kapitalist dünya ölçeğinde yayılımına bağlamaktadır. Ancak Gramsci'nin hegemonya düşüncesindeki en önemli unsur, bize göre, yapısal özelliklerden ziyade “rıza” durumunu ön plana taşımasıdır. Çünkü rızaya dayalı bir hegemonyada, her ne kadar hegemonun baskınlığı olsa da, toplumsal sınıflar ve/veya devletlerarasında *karşılıklı kazanımlar* bulunmaktadır. Aksi takdirde hiçbir devlet diğerinin “zor” ile oluşturduğu hegemonyaya “rıza” ile devam etmek istemeyecektir. Öte yandan rızaya dayanmayan hegemonyalarda liderlik, öncülük kavramları yerine daha emperyal düşünce ve davranışlar ön plana çıkmaktadır. Bu da sonuç olarak tek taraflı bir sömürü düzenine varmakta ve “rıza” ile kabulü mümkün olmamaktadır.

Bu kapsamda Avrupa Birliği'nin, denge ve denetim sistemiyle herhangi bir devletin hegemonyasına imkân tanımadığını, aksine Birliğin meşruiyetini sağlama yeteneğini arttırdığını ve Polonya Dışişleri Bakanı Sikorski'nin ifade ettiği “hegemonya” düşüncesinin “zor”a dayalı bir sömürü düzenini içermeyeceğini söyleyebiliriz. Bunun yerine, her ne kadar dünya ölçeğinde yeterli askeri bir güce sahip olamamalarına rağmen, Avrupa Birliği sistemi kurum ve kazanımlarının bir öncü liderliğinde dünya sistemine dönüşmesinin özlem ve beklentisine sahip olduğu da düşünülebilir.

Sonuç olarak, elde edilen bütün bilgi ve bulgular neticesinde; Avrupa Birliği sisteminin içerisinde bilinen anlamıyla bir hegemonik düzen veya hegemon gücün olamayacağı, Almanya'nın ise, Avrupa Birliği çatısı altında öncü/lider ülke konumuna sahip olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Agnew, J. A. (2005). *Hegemony: The New Shape of Global Power*. Temple University Press.
- Aksoy, H. (1994). *Devlet ve Demokrasi, Egemenlik-Hegemonya-İdeoloji*. İstanbul: Yön Yayınları.
- Alakel, M. ve Yıldırım, A. S. (2014). 11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 135-165.
- Arıboğan, D.E. (2004). Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe, T. Ateş (Der.). *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya içinde* (ss. 38-63). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Arrighi, G. (1994). Hegemony and Social Change, *Merston International Studies Review*, C. 38, No. 2.
- Arrighi, G. (2000). *The Long Twentieth Century Money, Power, and the Origins of Our Times*. London: Solidus (Bristol) Limited Printed.
- Arrighi, G. (1993) The Three Hegemonies of Historical Capitalism. S.Gill (ed.). *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* içinde (148-185). New York: Cambridge Uni. Press.
- Bieler, A. ve Morton, A.D. (2004). A Critical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change, *Capital and Class*, 85-113.
- Bieler, A. ve Morton, A.D. (2001). *Social Forces in the Making of New Europe: The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy, Introduction: Neo-Gramscian Perspectives in International Political Economy and the Relevance to European Integration*. Gordonsville: Palgrave&Macmillan.

- Black, J. (2007). *Great Powers and the Quest for Hegemony: The World Order Since 1500*. Oxford: Routledge Press.
- Brandon, P. (2011). Marxism and Dutch Miracle: The Dutch Republic and the Transition-Debate. *Historical Materyalism*, 19, 3, 106-146.
- Cox, R.W. (1976). On Thinking about Future World Order, *World Politics*, 28, 02.
- Cox, R.W. (1996). *Towards a Posthegemonic Conceptualization of the World Order: Reflections on the Relevancy of Ibn Khaldun –Approaches to World Order-*. Cambridge Uni. Press.
- de Vries, J. (1973). On the Modernity of the Dutch Republic. *The Journal of Econ. History*, 33, 1.
- Dumenil, D. L. (2008). Neoliberal (Karşı) Devrim. A.S. Filho, D. Johnston, (der) *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki içinde* (25-41). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ekin, C. (2014). *Denizden Yükselen Küresel Hegemonya*. İstanbul: Dönence.
- Evans, G. ve Newnham, J. (1998). *Hegemony, The Penguin Dictionary of International Relations*. Suffolk: Penguin Books.
- Fontana, B. (2008). Hegemony and Power in Gramsci, R.Howson-K.Smith (Edt.), *Hegemony Studies in Consensus and Coercion*, Routledge Press.
- Foster, J.B. (2005). *Emperyalizmin Yeniden Keşfi*, İstanbul: Devin Yayıncılık.
- Gill, S. (1990). *American Hegemony and The Trilateral Commission*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Gill, S. (1992). The Emerging World Order and European Chance: *The Political Economy of European Union, Socialist Register*, 28.
- Gill, S. (2008). *Power and Resistance in the New World Order: Fully Revised and Updated*. New York: Palgrave-Macmillan.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge Uni. Press.
- Gökten, Y.S. (2013). *Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği Neo-Gramsci'ci Bir Bakış*. Ankara: Notabene.
- Gramsci A. Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci, New York: Lawrence and Wishart Press, 1971.
- Karacasulu, N. (2009). Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler, *DEÜ SBE Dergisi*, 11, 4, 53-71.
- Keohane, R.O. ve Nye, J.S. (1989). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. New York: Harper Collins Publishers.
- Keohane, R.O. ve Nye, J.S. (1991). *The Theoretical Evulation of International Political Economy*, Crane-Amawi: Oxford Uni. Press.
- Kiernan, V.G. (2005). *America: The New Imperializm: From White Settlement to World Hegemony*. London: Verso Press.
- Larner, W. (1996). Neoliberalism: Policy, Ideology, Governmentality. Marieke de Goede (Ed.), *International Polical Economy and Poststructural Politics*. Palgrave Press.
- Lenin, V.I. (2003). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, İstanbul: Eriş Yayınları.
- Machiavelli, N. (1997). *Hükümdar (Le Prince)*. İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Maull, H. (2005). Europa and the New Balance of Global Order. *International Affairs*, 21, 4.

-
- Münkler, H. (2009). *İmparatorluk: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okur, M.Â. (2015). *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk Tarihsel Dünya Düzenleri ve Irak'ın İşgali*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özel, M. (2003). Kapitalist Hegemonyadan Küresel İmparatorluğa. *Anlayış*, 1, 12-19.
- Rousseau, J.J., (1965). *Toplum Sözleşmesi*, İstanbul: Çan Yayınları.
- Said, E.W. (1998). *Kültür ve Emperyalizm*, İstanbul: Hil Yayınları.
- Silver, B. J. ve Slater, E. (1999). The Social Origins of World Hegemonies, G.Arrighi and B. J. Silver. (edt.). *Chaos and Governance in the Modern World System*, içinde, The New Press.
- Şener, B. (2014). Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: “Amerikan İstisnacılığı” ya da “Açık/Kaçınılmaz Yazgı”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 26, II.
- Taylor, P. (1994). Hegemony and Social Change. *The Forum, Mershon International Studies Review*, 38, 2.
- van der Pijl, K. (1984). *The Making of an Atlantic Ruling Class*. London: Verso.
- Wallerstein, I. (1978). The Crisis of the Seventeenth Century. *New Lef Review*, I/110.
- Wallerstein, I. (2011). *Historical Capitalism with Capitalist Civilization*. London: Verso.
- Yıldızoğlu, E. (2003). *Hegemonyadan İmparatorluğa*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, 20.11.2019.
<https://www.tdk.gov.tr>
- Dictionary, 20.11.2019.
<https://www..com/browse/hegemony?s=t>
- Merriam-webster Dictionary, 20.11.2019.
<https://www.merriam-webster.com/dictionary/hegemony>